

Vergaderjaar 2011–2012

32 605

Beleid ten aanzien van ontwikkelingssamenwerking

Nr. 95

VERSLAG VAN EEN ALGEMEEN OVERLEG

Vastgesteld 30 mei 2012

De vaste commissie voor Buitenlandse Zaken heeft op 18 april 2012 overleg gevoerd met staatssecretaris Knapen van Buitenlandse Zaken over:

- **de brief van de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken d.d. 17 februari 2012 over de Meerjarige Strategische Plannen 2012–2015 (32 605, nr. 69);**
- **de brief van de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken d.d. 6 maart 2012 over de Meerjarige Strategische Plannen 2012–2015 (32 605, nr. 72);**
- **de brief van de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken d.d. 7 maart 2012 met de reactie op het World Report on Disability (32 605, nr. 73);**
- **de brief van de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken d.d. 5 april 2012 over het stilleggen van de Nederlandse ontwikkelingshulp aan de overheid van Mali (32 605, nr. 85);**
- **de brief van de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken d.d. 5 april 2012 met het verslag van zijn bezoek aan Jemen en Qatar (32 623, nr. 61);**
- **de brief van de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken d.d. 30 maart 2012 met de reactie op het verzoek van het lid El Fassed met betrekking tot de bezuinigingen op ontwikkelings-samenwerking (32 605, nr. 77);**
- **de brief van de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken d.d. 13 april 2012 over het hervormingsbeleid op de speerpunten en de regionale benadering (32 605, nr. 89).**

Van dit overleg brengt de commissie bijgaand geredigeerd woordelijk verslag uit.

De voorzitter van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken,
Albayrak

De griffier van de vaste commissie voor Buitenlandse Zaken,
Van Toor

Voorzitter: Pechtold
Griffier: Wiskerke

Aanwezig zijn acht leden der Kamer, te weten: De Caluwé, Driessen, El Fassed, Ferrier, Hachchi, De Lange, Pechtold en Voordewind,

en staatssecretaris Knapen van Buitenlandse Zaken, die vergezeld is van enkele ambtenaren van zijn ministerie.

De **voorzitter**: Welkom bij dit algemeen overleg over de Meerjarige Strategische Plannen. Ik stel een spreektijd voor van vijf minuten per partij.

De heer **El Fassed** (GroenLinks): Voorzitter. Ik weet niet hoe het voor de staatssecretaris is, maar terwijl wij hier over de partnerlanden spreken, wordt in het Catshuis opnieuw het mes in de ontwikkelingssamenwerking gezet. Na de eerdere, heftige bezuinigingen op het budget en op klimaat, staat de volgende klap voor de deur. En dat in de korte tijd dat de staatssecretaris is aangetreden. Intussen nemen de effecten van klimaatverandering, de financiële, economische, energie- en voedselcrisis alleen maar ingrijpender vormen aan. Hoe langer wij wachten, hoe meer geld het gaat kosten om die het hoofd te bieden. Nu effectief ingrijpen met een coherent beleid kan ervoor zorgen dat ontwikkelingssamenwerking uiteindelijk overbodig wordt. Nu nog meer snijden in het budget betekent dat de kosten die onvermijdelijk op ons afkomen alleen maar zullen stijgen. Graag een uitvoerige reactie hierop van de staatssecretaris. Om echt effectief te zijn, moet je coherentie van beleid voorop durven stellen. De staatssecretaris weet dat wij dat consistent doen, niet alleen in deze commissie maar ook bij de andere bewindslieden. De staatssecretaris kent mijn motie over «public bads», de negatieve gevolgen van het Nederlandse en Europese beleid op het gebied van belastingen, handel, landbouw, voedselzekerheid en klimaat. Wie ontwikkeling echt effectief wil maken, moet weten welke geldstromen uit ontwikkelingslanden wegvloeien.

Er is geen poging gedaan om in de strategische plannen inzichtelijk te maken welke negatieve effecten er zijn van Nederlands of Europees beleid op de partnerlanden. Ik heb hierover in geen enkel plan iets waargenomen wat erop zou kunnen lijken. Waarom heeft de staatssecretaris deze kans laten liggen? Zou het niet nuttig zijn om de ambassades in de partnerlanden te vragen, inzichtelijk te maken wat de negatieve gevolgen zijn van al het andere Haagse beleid? Graag een reactie.

Dan iets over de landen specifiek. Ik begin met Afghanistan. Het is goed dat wordt ingezet op voedselzekerheid. De focus ligt helaas niet op de kleine boeren, die alleen maar humanitaire hulp krijgen in tijden van droogte en die niet duurzaam worden geholpen om uit de spiraal van armoede en honger te komen. Dit probleem zie ik ook met de plannen voor Zuid-Sudan. De focus van de programma's richt zich op boeren die voor de markt produceren om op deze manier economische ontwikkeling te realiseren. De meeste boeren zijn echter kleinschalig, zelfvoorzienend en arm. Zij produceren niet voor de markt en worden daardoor onvoldoende bereikt door de Nederlandse programma's, hoewel dit de grootste en armste groep van boeren is. Is de staatssecretaris het met mij eens dat juist deze kleine boeren aandacht nodig hebben? Hoe dragen de Nederlandse programma's voldoende bij aan lokale voedselzekerheid en armoedevermindering in plaats van aan export naar Nederland? Graag een reactie.

Finland heeft onlangs een eerste stap gezet met de Afgaanse overheid naar het opzetten en uitvoeren van een Nationaal Actieplan 1325. Sluit Nederland zich hier nu aan bij aan? Wij hebben als Nederland veel expertise op dit gebied en de staatssecretaris heeft al eerder gezegd dat

hij Afghanistan zal steunen op het gebied van 1325. Is hij bereid daarbij specifiek in te zetten op de hervorming van de veiligheidssector, gericht op bescherming van vrouwen tegen geweld en de participatie van vrouwen in de justitiële sector? Doet hij dat zowel op nationaal als lokaal niveau?

Dat vraag ik ook met betrekking tot Zuid-Sudan. Ook daar heeft men de veiligheidssector nodig, niet alleen in Djoeba, maar ook op lokaal niveau. De ambitieuze doelen die zijn geformuleerd, bereik je niet als de instituties niet goed functioneren en leger en politie mensenrechtenschendingen begaan. Hoe gaat Nederland dit aanpakken? Gaat de staatssecretaris zich ook hier specifiek inzetten voor de veiligheidsbehoefte van vrouwen?

Het is goed dat ook voor Jemen gekozen is voor veiligheid en rechtsstaat als speerpunt. Ik vraag mij wel af waarom hiernaast niet gekozen is voor voedselzekerheid, aangezien zelfs voor de politieke onrust ruim een derde van de bevolking honger leed. Kan de staatssecretaris dit toelichten? Het VN-verzoek voor Jemen is nog maar voor 20% gevuld. Het gaat hier om structurele honger in ons partnerland, waar te weinig aandacht voor is. Gaat de staatssecretaris bij zijn internationale collega's pleiten voor een ruimhartige bijdrage aan dit VN-verzoek? Hiernaast moet ingezet worden op structurele oplossingen. Zijn er andere manieren waarop voedselzekerheid, met name voor kleinschalige boeren, ruim aandacht kan krijgen van Nederland? Hoe krijgt dit zijn beslag met de aandacht die er wel is voor water?

Ook in de Palestijnse gebieden is voedselzekerheid een groot probleem. Hoe gaat Nederland de toegang tot markten voor Palestijnse agrarische producten vergroten? Wat moet er volgens de staatssecretaris veranderen aan de opstelling van Nederland ten aanzien van Israël wat betreft de vele restricties die dat regime oplegt op het gebied van bewegingsvrijheid en de blokkade van Gaza? Hoe succesvol zal Nederland met de huidige opstelling zijn? Israëliische beperkingen kosten de Palestijnse economie jaarlijks 5 mld. De meeste kosten hebben niets met veiligheid te maken, maar met de zware beperkingen op de toegang tot eigen natuurlijke hulpbronnen zoals water. Hoe zorgt de staatssecretaris ervoor dat deze incoherentie wordt aangepakt?

De strategische plannen voor Mali zullen waarschijnlijk moeten worden aangepast. Is dat zo? Zal de focus dan meer moeten komen te liggen op het herstel van democratische instituties? Nederland kan de activiteiten op het gebied van goed bestuur voortzetten en daarmee meerwaarde bieden, zowel voorafgaand aan als direct na de aankomende verkiezingen in dit nu fragiel geworden land, juist ook door het betrekken van het Malinese maatschappelijk middenveld.

Tot slot vraag ik de staatssecretaris of hij specifiek wil letten op wat ook wel de «resource curse» wordt genoemd. Nieuwe middelen die beschikbaar komen uit de exploitatie van delfstoffen moeten beschikbaar komen voor de schatkist en voor ontwikkelingsdoelstellingen. Hoe zorgen wij ervoor dat er meer transparantie komt, zodat burgers hun overheid ter verantwoording kunnen roepen en er openheid komt over milieu- en mensenrechtenrisico's bij de grondstoffenexploitatie?

De heer **De Lange** (PvdA): Voorzitter. In de brief van de staatssecretaris over het jaarverslag van de Wereldbank staat een belangrijke zin: Nederland verwacht van de internationale financiële instellingen een focus op het behalen van meetbare resultaten. De regering prijst de Wereldbank ook voor zijn transparantie en opendatabeleid. De PvdA steunt dit van harte. Het is van groot belang om te laten zien dat er concrete resultaten geboekt worden met het hulpinstrumentarium. Om duidelijk te kunnen maken dat er resultaten geboekt worden, moeten er op zijn minst twee dingen gebeuren: in de eerste plaats het stellen van concrete doelen waarvan in de toekomst vastgesteld kan worden of die al dan niet gehaald zijn en in de tweede plaats een beoordelingssysteem dat

vastlegt in welke mate programma's of projecten hun doelen hebben gehaald. Pas bij het koppelen van de hoeveelheid geld die is uitgegeven aan de behaalde resultaten, doet het ministerie of de Wereldbank aan werkelijke resultatenrapportages. In MJSP's (meerjarige strategische plannen) zien wij nogal grote verschillen tussen de concreetheid van doelen en activiteiten. Er is weleens gesproken over de drie w's: wat wil een ministerie behalen, wat gaat een ministerie daarvoor doen en wat mag het kosten? Ik kan niet anders concluderen dan dat het bij een aantal plannen nogal lastig is om dat precies vast te stellen. De MJSP's steken ook nogal wat magertjes af bij de plannen die de MFO's een paar jaar geleden hebben moeten indienen om subsidie te krijgen. Mijn vraag aan de staatssecretaris is dan ook of het ministerie het waarderingssysteem gebruikt voor projecten en programma's. Wordt de informatie uit dat waarderingssysteem gebruikt voor de resultatenrapportages?

De PvdA wil dat het hulpinstrumentarium met name wordt ingezet om landen te helpen die in de goot liggen of landen met een groot conflict-potentieel. De situatie in die landen moet gestabiliseerd worden om de bevolking perspectief te bieden. Ik ga concreet in op een aantal landen. De recente ontwikkelingen in Zuid-Sudan en Sudan baren ons grote zorgen. Uit het plan van de ambassade blijkt helaas ook weer dat Nederland niet proactief doorgaat op het diplomatieke vlak, zoals Nederland in het verleden heeft gedaan in de Assessment and Evaluation Commission over Abyei, Blue Nile en Zuid-Kordofan. Daarom spoort de PvdA de staatssecretaris nogmaals aan om daarmee wel door te gaan. Een aantal doelstellingen en resultaten in het plan is niet uitgewerkt. Het is ook onduidelijk hoe de doelstellingen en activiteiten gekoppeld worden aan de middelen. Komt er een concreter plan met betrekking tot de activiteiten van de ambassade in Zuid-Sudan? In het kader van de focus op «security and rule of law» wordt duidelijk dat Nederland zich niet gaat bezighouden met duurzaam beheer van grondstoffen, terwijl grondstoffen juist een motor zijn voor conflict en duurzaam beheer juist goed past bij de Nederlandse grondstoffenstrategie. Is de staatssecretaris van plan daaraan iets te gaan doen?

De PvdA is constructief-kritisch over Rwanda. Het is van groot belang dat Nederland betrokken blijft. Dat vraagt wel om een ambassade die de wil en het lef heeft om een luis in de pels te zijn en om constant bovenop schendingen van de rechten van de mens te zitten. Uit het MJSP komt toch een beeld naar voren van een ambassade die soms wel wat dicht tegen de Rwandese overheid aan zit. Hoe scherp volgt de ambassade het proces tegen Ingabire? Wat is er waar van berichten dat een getuige onder druk zou zijn gezet? In Rwanda worden indrukwekkende resultaten geboekt, maar de vraag blijft toch of aan daadwerkelijke conflicttransformatie gewerkt wordt. De signalen die wij krijgen dat de vrijheid van meningsuiting verruimd zal worden, zijn hoopgevend. De PvdA verzoekt de regering toch om zich in te zetten om met de Rwandese regering tot duidelijke afspraken te maken over het aanpassen van een aantal wetten, zoals de wet op «genocidaire» ideologieën en divisionisme. Vervolgens moet er aan de hand van concrete indicatoren toegezien worden op naleving van de aangepaste wetten.

De grote Noorse polemoloog Johan Galtung heeft ook gezegd dat bij conflicttransformatie het niet in de eerste plaats gaat om verzoening, maar om een gedeeld en door alle partijen geaccepteerd beeld van de oorlog en herkenning door alle partijen van wat er gebeurd is tijdens de oorlog. Wat node gemist wordt in heel het Grote Merengebied, inclusief Rwanda, is een gedeeld beeld van het verleden. De demonen zullen niet tot rust komen totdat alle bij geweld, genocide en oorlog betrokken partijen erkennen wat zij gedaan hebben. Dat is een absolute voorwaarde voor werkelijke conflicttransformatie. De PvdA vraagt daarom de regering om, als betrouwbare bondgenoot van zowel de Rwandezen, de Congo-lezen als de Ugandezen en zonder verdacht te worden van geopolitieke

bedoelingen, het voortouw te nemen bij het opzetten van een waarheidscommissie voor het Grote Merengebied. Zou de staatssecretaris dit in overweging willen nemen?

Mevrouw **Hachchi** (D66): Voorzitter. De fractie van D66 vindt het goed dat het aantal partnerlanden is gedaald van 33 naar 15 en dat de staatssecretaris vier prioriteiten aanwijst, namelijk voedselzekerheid, water, seksuele en reproductieve gezondheid en rechten en veiligheid en rechtsorde. Deze focus heeft in ieder geval de potentie om de effectiviteit te vergroten. De vijftien ambassades hebben programma's gemaakt voor het nieuwe beleid. Dat is belangrijk, want zo'n 30% van het OS-budget wordt bilateraal besteed. Ik heb een aantal vragen over de manier waarop dat gebeurt.

Allereerst de strategische uitwerking door de staatssecretaris van de vier prioriteiten. De uitwerking van voedselzekerheid was al in oktober klaar. De uitwerking voor water in januari. SRGR (seksuele en reproductieve gezondheid en rechten) en veiligheid en rechtsorde moeten nog steeds komen. Waarom zo veel tijdsverschil? Wanneer krijgen wij de laatste twee uitwerkingen? Is het ook nog mogelijk dat er iets uit de eerste twee uitwerkingen aangepast wordt in verband met constatering in de andere twee?

De ambassades in de vijftien partnerlanden hebben het nieuwe beleid vertaald in de meerjarige strategische plannen. Alle ambassades hebben uit de vier prioriteiten er maximaal drie geselecteerd. Was dit de opdracht, zo vraag ik de staatssecretaris. Moeten niet de vier prioriteiten in alle landen uitgedragen worden? Het is namelijk niet altijd nodig om het financieel te vertalen. Resultaten kunnen veelal ook op politieke en diplomatieke wijze gerealiseerd worden.

Voedselzekerheid en water zijn in meer landen gekozen dan SRGR en veiligheid. Zou dat misschien te maken hebben met het feit dat de eerste twee al helemaal uitgewerkt zijn door de staatssecretaris? Deelt hij de mening dat er dus geen sprake was van gelijke concurrentie? De staatssecretaris zegt dat experts hebben geholpen bij de invulling van de speerpunten door de ambassades, maar dus niet bij de keuze. Waarom niet? Welke rol speelde de staatssecretaris zelf als hoofdverantwoordelijke en als ultieme coördinator van het beleid in het hele keuzeprocess?

D66 vindt het verschil in omvang en kwaliteit nogal opvallend. Welke opdracht heeft de staatssecretaris precies meegegeven als het gaat om onderzoek voor keuzes en het opstellen van programma's, meetbaarheid en effectiviteit? De staatssecretaris wil inzetten op thema's waarop Nederland een duidelijke meerwaarde kan bieden. Hoe is die duidelijke meerwaarde van de keuzes geborgd in de meerjarige strategische plannen? Is het namelijk echt zo dat Nederland overal een meerwaarde biedt op het gebied van voedselzekerheid, behalve in Jemen? Over water hebben wij al uitgebreid gedebatteerd.

Mijn fractie vindt het goed dat in alle profiel-II-landen, landen met een fragiele rechtsstaat, een brede benadering bestaat voor veiligheid en rechtsstaat. Ook hier vragen wij naar de preciezere doelstellingen van de ambassades. Hoe nemen zij die «lessons learned» mee en hoe leren zij van elkaar?

Ik sta wat langer stil bij seksuele en reproductieve gezondheid en rechten. Deze prioriteit is door acht ambassades geselecteerd en is daarmee hekkensluiter. Kan de staatssecretaris vertellen hoe in de acht landen wordt aangesloten bij lokale vrouwenorganisaties? Wij horen dat hier te weinig gebruik van wordt gemaakt. In Mozambique is de ambitie van Population Services International om in 2013 1,2 miljoen mensen te hebben bereikt met voorbehoedsmiddelen. Dat is een helder getal. Welk aandeel denkt Nederland te kunnen leveren? In Afghanistan is SRGR geen prioriteit, terwijl de missie in Kunduz hier juist extra aandacht aan besteedt en Afghanistan nummer 1 staat op de lijst van ergste landen om

moeder te worden. Een op de drie vrouwen wordt daar seksueel misbruikt. Wat vindt de staatssecretaris van deze keuze? Vindt hij ook dat, als wij wel inzetten op versterking van «rule of law», de programma's in ieder geval SRGR-onderdelen moeten bevatten? In Rwanda is SRGR ook niet gekozen. Het justitieel apparaat wordt ondersteund door Nederland, terwijl hetzelfde justitieel systeem jonge meisjes opsluit in verband met abortus. Nederland kan dit probleem aankaarten.

In Uganda wordt SRGR «crosscutting» meegenomen. Dat moet echter gebeuren met specifieke budgetten en doelstellingen. Hoe kun je het anders realiseren en monitoren, zo vraag ik de staatssecretaris. In Indonesië zegt de ambassade niets te doen aan SRGR omdat er al een MFS-programma actief is. Je kunt die juist op elkaar laten aansluiten, de ambassade aan de ene kant en de ngo's aan de andere kant. Waarom is dat niet gebeurd? Gender is op zichzelf natuurlijk een dwarsdoorsnijdend thema, maar er is geen apart genderbeleid. De staatssecretaris deelt mijn mening dat mainstreaming niet genoeg is. Hij wil een tweesporenbeleid, maar hoe gaan wij dat doen? Bij het vorige debat hebben wij met de staatssecretaris gesproken over de capaciteit als het gaat om gender. Ik heb ook verwezen naar het debat van afgelopen maandag over mensenrechten, waarbij ook gender voorbijkwam als het gaat om de plannen van het ministerie van Buitenlandse Zaken om de capaciteit te wijzigen. Ik vraag de staatssecretaris of hij samen met zijn collega Rosenthal een brief naar de Kamer kan sturen hoe die wijziging in capaciteit precies gaat plaatsvinden, zowel ten aanzien van gender als ten aanzien van mensenrechten. Wij hebben hierover een motie ingediend, die volgende week in stemming wordt gebracht. Ik ben bereid om die ook aan te houden, totdat wij meer informatie en duidelijkheid hebben over hoe die capaciteit ingeregeld wordt.

Ik vraag ook op een ander punt de aandacht van de staatssecretaris. Wij hebben een aantal gasten in de Kamer ontvangen met indrukwekkend verhalen. Het is belangrijk dat mensen met een beperking kunnen aansluiten op programma's in ontwikkelingslanden. Ik vraag de staatssecretaris wat hij hieraan gaat doen.

Mevrouw **De Caluwé** (VVD): Voorzitter. De inzet van de meerjarenplannen is om de ambassades in «the lead» te brengen en per land goed in te kunnen spelen op de lokale situatie en behoeften. De VVD zet al jaren in op efficiënter gebruik van OS-gelden en vindt dat met minder geld meer bereikt kan worden. Door een efficiënte aanpak met MJSP's, met een focus op de vier speerpunten, is een succesvol en resultaatgericht beleid te voeren met als doel de zelfredzaamheid van de huidige ontwikkelingslanden te bevorderen en uiteindelijk hulprelaties af te bouwen.

De verwachtingen van de VVD worden in deze plannen niet waargemaakt. De plannen bieden een aardig overzicht van de situatie per partnerland, gevolgd door algemene inspanningsrichtingen voor Nederland per speerpunt. Ik zie nauwelijks concrete projecten, laat staan specifieke doelen, stappenplannen en evaluatiepunten. Wat Nederland bij de Wereldbank loopt te propageren, kan het zelf dus niet waarmaken. Een voorbeeld. In het MJSP voor Benin staat beschreven dat de ambassade meer mensen toegang wil geven tot schoon drinkwater door voorlichting en door aan te haken bij gemeentelijke en ngo-activiteiten. Bij welke activiteit wordt aangehaakt? Hoe zijn de verantwoordelijkheden verdeeld? Hoeveel mensen krijgen hiermee toegang tot schoon drinkwater? Geen idee, terwijl uit een latere brief blijkt dat die informatie wel beschikbaar is.

Verder ontbreekt een overzicht van de inspanningen van andere donoren en de afstemming van Nederland met individuele donoren en multilaterale organisaties. Ook dwarsdoorsnijdende thema's zoals gender worden maar mondjesmaat benoemd. Zodoende blijft het veelal bij goede

bedoelingen en bij algemene aanvliegroutes, waarbij de landingsplaats nog in het ongewisse blijft. Het kan dus alle kanten op. Naar aanleiding van onder andere mijn verzoek heeft de staatssecretaris op vrijdag jongstleden een brief naar de Kamer gestuurd met een aantal concrete projecten en doelstellingen, waarvoor hartelijk dank. Daar stond concreter in wat met water in Benin gebeurt, ook al blijven er nog enkele vragen over.

Het genoemde SRGR-project in Mozambique uit de brief is nog veel specifiek. Dat is precies waarop wij zaten te wachten. Concrete projecten, doelstellingen en «deliverables». Als dit in alle MJSP's had gestaan, was het beleid voor de Kamer beter te controleren geweest. Mijn vraag aan de staatssecretaris is hoe de Kamer het beleid moet controleren als de plannen alleen uitblinken door generalisaties en intenties. Hoe gaat de staatssecretaris de Kamer informeren over de concrete aanpak per land? Kan de staatssecretaris toezeggen dat de Kamer per speerpunt minimaal drie meetbare doelen ontvangt voor ieder partnerland? Zo nee, dan overweeg ik een motie over het aanleveren van concrete doelstellingen. De VVD vindt dat Nederlands belastinggeld in ontwikkelingslanden meetbare resultaten moet opleveren.

Dan de private sector. In veel van de plannen wordt duidelijk dat de inzet van de private sector nog niet volledig vorm heeft gekregen. Juist hierop dient steviger te worden ingezet, omdat economische vooruitgang de sleutel tot ontwikkeling is. Dit betekent onder andere dat vanuit Nederland het bedrijfsleven gefaciliteerd moet worden in OS-landen, maar ook dat er lokaal experts aanwezig moeten zijn met verstand van en met kennis van de lokale ondernemingsmogelijkheden en het klimaat. In plaats van onduidelijke plannen omdat het moet, pleit ik voor ondernemerschap omdat het kan. Mijn vraag aan de staatssecretaris is of hij bereid is om bijvoorbeeld een pilot op te zetten in een à twee landen, bijvoorbeeld Kenia, waar de plannen redelijk to the point zijn ingevuld. Biedt die de menskracht en de expertise en laat die een jaar lang ondernemen op de vier speerpunten. Indien het werkt, zou er tegen minder kosten meer resultaat moeten kunnen worden bereikt. Bovendien zouden de daaruit voortkomende innovatieve en effectieve methodes vervolgens in de overige landen kunnen worden uitgerold. Uit gesprekken met de ondernemers blijkt dat zij de inzet van ambassades zeer waarderen, maar dat specifieke expertise vaak ontbreekt.

Tot slot spreek ik specifiek over Mali en Sudan. In Mali zijn de ontwikkelingssamenwerkinguitgaven grotendeels stilgelegd naar aanleiding van de militaire coup. Een goede zaak, zo vindt de VVD-fractie. De Nederlandse ontwikkelingssamenwerkingsrelatie voor de komende vier jaar bedraagt er bijna 170 mln. Mijn vraag aan de staatssecretaris is aan welke criteria moet worden voldaan voordat de gelden weer vrijkomen. Hoe schat de staatssecretaris de gevolgen van de huidige situatie in voor de Nederlandse OS-projecten in Mali?

De ambassade in Djoeba bestaat uit slechts twee personen, die opdracht hebben de komende vier jaar ruim 200 mln. te besteden. Het meerjarigenplan is algemeen gesteld en focust braaf op de diverse speerpunten. Verder verandert de situatie in Zuid-Sudan ongeveer met de dag. Mijn vraag is of het mogelijk is om de MJSP's aan te passen aan de veranderende omstandigheden en meer in te zetten op veiligheid ten opzichte van de andere speerpunten.

Mevrouw **Hachchi** (D66): Ik heb expres het hele verhaal van mevrouw De Caluwé willen horen. Ik wilde horen hoe de VVD tegen de plannen van dit kabinet aankijkt als het gaat om de uitwerking van de staatssecretaris. Haar bijdrage is behoorlijk kritisch. Wat stelt de VVD-fractie voor? In hoeverre staat die fractie achter de plannen? Mevrouw De Caluwé is behoorlijk kritisch, terwijl de VVD-fractie toch deel uitmaakt van de coalitie.

Mevrouw **De Caluwé** (VVD): De VVD-fractie is heel erg te spreken over de aanpak, de vier speerpunten en de vijftien landen. Wij zijn heel positief over de insteek. Wij zijn echter ook kritisch. De plannen zijn al ingegaan. De periode 2012–2015 is begonnen. Wij zien echter geen concrete doelen. Wat willen wij aan het einde van dit jaar bereikt hebben? Welke projecten moeten dan ingezet zijn? Ik verwacht van een meerjarenplan dat daarin per land staat waarop ingezet wordt. Die inzet is bij bijvoorbeeld Kenia veel concreter dan bij andere landen. Er worden concrete plannen genoemd. Dat gebeurt veel te weinig. Sommige plannen zijn veel te algemeen van aard. Er staat dat Nederland de toegang tot water of dat het SRGR wil bevorderen. Hoe dan, wat dan, welke projecten en hoeveel mensen willen wij bereiken? Precies dat wat in de brief van afgelopen vrijdag staat, dat willen wij graag zien, inclusief de samenhang tussen verschillende projecten, zodat wij slagen kunnen maken met de efficiency en meer kunnen bereiken met minder.

Mevrouw **Hachchi** (D66): Als ik mevrouw De Caluwé zo beluister, is zij nu wat genuanceerder. Zij wil alleen dat het meer concreter wordt. In haar betoog proefde ik dat zij heel kritisch tegen de staatssecretaris zei: u bent de afgelopen maanden wel bezig geweest, maar de VVD is als coalitie-partner niet zo tevreden.

Mevrouw **De Caluwé** (VVD): Ik heb heel duidelijk in mijn betoog gezegd blij te zijn met de plannen en met de speerpunten. De plannen zijn echter niet concreet uitgewerkt. Het kan nog alle kanten op. Dat betekent niet dat er nog allerlei andere speerpunten moeten komen. Het betekent dat het binnen de speerpunten nog alle kanten op kan. Ik zou daar heel graag wat meer concrete plannen zien.

Mevrouw **Ferrier** (CDA): Voorzitter. De afgelopen tijd hebben wij gesproken over de speerpunten in het beleid en de keuze voor de verschillende partnerlanden. De plannen van de staatssecretaris zien er goed uit. Nu gaat het er echter om, die in praktijk te brengen op de manier zoals de ambassades zich dat voorstellen.

Ik begin met duurzaamheid. Tijdens de begrotingsdebatten heb ik ervoor gepleit duurzaamheid het belangrijkste uitgangspunt te maken van ons ontwikkelingsbeleid. Ik zie dat bijna alle landen erop ingaan. Dat is een heel goede zaak. Hoe gaan wij die doelstellingen echter in de praktijk brengen? Hoe heeft de staatssecretaris ervoor gezorgd dat er bijvoorbeeld op de ambassades voldoende kennis is over duurzaamheid? Ik heb in een motie gevraagd hoe het beleid wordt uitgevoerd en hoe de bredere kennisnetwerken betrokken worden bij het werk dat wordt gedaan. Wij lezen dat er bijvoorbeeld voor Indonesië en Ghana nog niet veel is uitgewerkt op dat gebied.

Over de doelstellingen hebben mijn collega's voldoende gezegd. Ik vraag mij af of die meerjarenstrategieplannen er misschien niet voor bedoeld zijn om juist met heel concrete doelstellingen te komen. Dat kan natuurlijk best het geval zijn. Graag een toelichting van de staatssecretaris. Als die concrete doelstellingen er wel zijn, vraagt mijn fractie om het voeren van een beleid van «comply or explain». Laten wij er niet enorm veel regelgeving en woorden aan wijden.

Dan de gouden piramide. Mijn fractie ziet altijd de meerwaarde van het erbij betrekken van overheidsinstellingen, wetenschappelijke instituten, maatschappelijk middenveld én bedrijfsleven. Juist in de praktijk van de ambassades zou ik dat veel meer terug willen zien in de plannen. Graag een reactie van de minister.

Voor mijn fractie is, zoals bekend, het maatschappelijk middenveld heel belangrijk. Het gaat om de betrokkenheid van het lokale maatschappelijk middenveld. Nederlandse ngo's hebben vaak heel goede contacten met ngo's die in de haarvaten van de samenleving zitten en die weten wat

effectief is en wat niet. Ik verwacht van de ambassades dat die hun netwerken gebruiken om de partijen bij elkaar te brengen. Kan de staatssecretaris hierop concrete ingaan, bijvoorbeeld wat betreft Burundi? Over seksuele en reproductieve gezondheid en rechten én gender is al genoeg gezegd. Ik haal ook het vorige debat aan. Wel heb ik nog een vraag over de capaciteit van de ambassades over gender.

Dan het onderwijs. Hoewel onderwijs geen beleidsprioriteit is, is het wel ondersteunend aan de vier speerpunten. De staatssecretaris is daarin heel duidelijk. Dat zie ik niet terug in de voorstellen. Graag dus een toelichting van de staatssecretaris op de meer concrete uitwerking van dat ondersteunende aspect van het onderwijs en de afbouw. Zoals mijn fractie steeds benadrukt, is afbouw goed maar dan wel zorgvuldig. Anders doen wij aan kapitaalvernietiging. Dat geldt zeker voor de zogenaamde exitlanden. Daarover hebben wij het nu niet. Ook daar willen wij weten hoe het gaat met de afbouw. Zeker als je de heel positieve OESO-cijfers ziet, zou je denken dat Nederland wel degelijk het verschil maakt bij het onderwijs. Hoe gaan wij daar netjes mee om?

Ik kom bij de kwetsbare groepen. Hoe is er oog voor mensen met een beperking? Hoe wordt omgegaan met discriminatie? In landen zoals Sudan en Jemen kan de doodstraf volgen op homoseksualiteit. In een land zoals Bangladesh zijn vrouwen slachtoffer van bijvoorbeeld het gooien met zuur. Wij hebben dat zelf gezien. Hoe wordt vanuit de ambassades daarop specifiek beleid gevoerd? Wat mijn fractie betreft wordt dit ingebracht in de bilaterale dialoog met de andere regeringen. Tot slot zeg ik iets over «enabling environment». Voor mijn fractie gaat het, zoals ik heb gezegd bij de begrotingsbehandeling, bij het investeren in partnerlanden erom te investeren in een «enabling environment» zodat mensen zelfredzaam kunnen worden. Wij hebben daarover een motie ingediend. Juist hier kan Nederlandse kennis het verschil maken, bijvoorbeeld bij het opzetten van kadasters. Daarom vinden wij het ook zo belangrijk dat wij onze kennisinstututen ook hier goed op peil houden. Hoe wordt de kennis hier gekoppeld aan de speerpunten? Welke rol hebben de ambassades hierbij?

Mevrouw **Hachchi** (D66): In tegenstelling tot de collega van de VVD begon mevrouw Ferrier heel positief. Zij vindt het goede plannen van de staatssecretaris. De ambassades zijn aan het werk gezet. Het gaat om enorm veel werk. Ik heb voor haar een simpele vraag. Wat gebeurt er met al dat werk, met alle voorbereiding en met alles wat op poten wordt gezet, als straks in het Catshuis wordt besloten dat er 1 mld. of meer op ontwikkelingssamenwerking wordt bezuinigd?

Mevrouw **Ferrier** (CDA): Ik weet niet wat er in het Catshuis wordt besproken. Ik weet niet wat eruit komt. Als dat bekend is, gaan wij daarover de discussie aan. Ik kan er helemaal niets over zeggen.

Mevrouw **Hachchi** (D66): Dat is een voorspelbaar antwoord. Ik ken mevrouw Ferrier ook als een vrouw die duidelijke uitspraken doet, ook over ontwikkelingssamenwerking. Ik verwijs naar de uitspraak in de media over de 0,7%. Het zou toch mooi zijn als mevrouw Ferrier ook nu een helder antwoord kan geven. Er wordt veel werk verzet met al die ambassades die aan het werk zijn. Straks kan er door het Catshuis een streep door getrokken worden. Graag een reactie van mevrouw Ferrier.

Mevrouw **Ferrier** (CDA): Mevrouw Hachchi heeft volkomen gelijk. Ik houd ervan om duidelijke uitspraken te doen. Ik doe dat echter op grond van feiten, cijfers en gegevens. Die heb ik op dit moment niet voor het geven van een duidelijk antwoord op de vraag van mevrouw Hachchi. Ik laat het dus bij mijn eerdere antwoord.

De heer **Voordewind** (ChristenUnie): We hebben op 30 maart 2012 een brief gekregen van het kabinet, als reactie op de motie-Sap/Slob. Daarin staat dat nog steeds de 0,7% aan bnp voor ontwikkelingssamenwerking wordt gehanteerd. Staat ook de CDA-fractie nog steeds achter de brief van het kabinet?

Mevrouw **Ferrier** (CDA): Onze fractie heeft deze motie gesteund. Iedereen weet hoe de CDA-fractie erin zit. Ik zeg tegen mijn collega van de ChristenUnie dat ik niet aan tafel zit. Ik weet niet wat er in het Catshuis wordt gezegd. Ik kan er dus ook helemaal geen voorspellingen over doen. Ik sta voor datgene waar mijn fractie voor staat. Ik sta ook voor de moties die wij hebben gesteund. Wat er straks gebeurt, nogmaals, ik heb geen glazen bol en ik kan ook niet koffiedik kijken.

De **voorzitter**: Ik zie dat de heer Voordewind wil reageren. Geen spelletje alstublieft over fietsen, achterbanken of wat dan ook.

Mevrouw **Ferrier** (CDA): Ook daarover kan ik duidelijk zijn. Ik heb nooit bij de minister-president achterop de fiets gezeten of met hem op een achterbank.

De **voorzitter**: Wij gaan niet alle mogelijkheden met u aflopen!

De heer **Voordewind** (ChristenUnie): Ik wil alleen van mevrouw Ferrier weten of zij blij is met de brief, waarin het kabinet nog een keer de 0,7% van 30 maart 2012 erkent. Ik vraag haar of zij is gepolst over bezuinigingen op ontwikkelingssamenwerking. Dat zouden wij hier graag willen weten. Wij praten over plannen waarbij wij uitgaan van 4,6 mld. Als dat straks 1 mld. minder wordt, kunnen wij dit debat waarschijnlijk beter uitstellen tot volgende week, als wij de plannen wel kennen.

Mevrouw **Ferrier** (CDA): Wat was uw eerste vraag ook alweer?

De heer **Voordewind** (ChristenUnie): Of u blij bent met de brief van het kabinet van 30 maart 2012.

Mevrouw **Ferrier** (CDA): Gezien het feit dat mijn fractie de motie gesteund heeft, ben ik blij met die brief.

De heer **Voordewind** (ChristenUnie): De tweede vraag is of u gepolst bent. Dan hoeven wij er hier verder niet meer over te spreken. De ChristenUnie heeft eerder ook in een kabinet gezeten. Toen werden ook Kamerleden weleens vooraf gepolst.

Mevrouw **Ferrier** (CDA): Ik doe geen uitspraken over wat er intern in mijn partij of mijn fractie gebeurt. Dat doe ik nooit, dus ook in dit geval niet.

De **voorzitter**: Ik zie nog twee woordmeldingen. De commissie heeft besloten dit onderwerp op dit moment te agenderen, met alle kennis van nu. Ik wil alle vragen over hoe het er in de toekomst uit zal zien dan ook afwimpelen. Of de commissie moet besluiten de vergadering uit te stellen. Zo niet, dan stel ik voor om het onderwerp te behandelen met de wetenschap van nu. Ik doel daarbij op wat de staatssecretaris ons heeft meegedeeld, inclusief de bijbehorende financiën.

De heer **De Lange** (PvdA): Mevrouw Ferrier heeft een aantal malen in de media luid en duidelijk laten blijken dat de lijn van 0,7% staat voor het CDA. Komt zij daarop terug of niet? Ja of nee dus.

Mevrouw **Ferrier** (CDA): Met de kennis van nu combineer ik opnieuw een aantal feiten. De CDA-fractie heeft bij haar volle bewustzijn en geweten de motie-Sap/Slob gesteund.

De **voorzitter**: Ook bij haar volle verstand?

Mevrouw **Ferrier** (CDA): De CDA-fractie heeft dat gedaan bij haar volle geweten en volle verstand! Het tweede feit is dat wij allemaal weten dat er wordt onderhandeld in het Catshuis. Ik ken de uitkomst niet. Ik doe ook geen uitspraken over wat er intern in mijn fractie of mijn partij wordt gezegd. Ik kan wel zeggen dat ik niet op de achterbank heb gezeten. Dat is de situatie van nu. De voorzitter heeft dat uitstekend verwoord. Op grond van de kennis van nu bespreken wij de meerjarenstrategieplannen van de ambassades.

De heer **De Lange** (PvdA): Ik vind het heel moeilijk, te volgen wat mevrouw Ferrier zegt. Ik kan niet anders dan concluderen dat het CDA de lijn van 0,7% aan het loslaten is. Wat is daarop de reactie van mevrouw Ferrier?

Mevrouw **Ferrier** (CDA): Dat ik niet ga over de conclusies van de heer De Lange. Hij mag concluderen wat hij wil!

De heer **El Fassed** (GroenLinks): Ik vraag mevrouw Ferrier niet om in de toekomst te kijken, want er zijn er volgens mij maar weinigen die dat echt kunnen. Mijn vraag gaat wel over haar inbreng. Zij begon met de term «duurzaamheid» te benoemen. Als wij kijken naar wat wij nu weten, als wij kijken waar het geld nu naartoe gaat en als wij zien dat het geld voor klimaat niet meer additioneel maar uit de kleinere begroting moet komen, vraag ik het CDA: put your money where your mouth is. Ik heb in de afgelopen twee jaar niet gezien dat dit gebeurt.

Mevrouw **Ferrier** (CDA): Ik raad de heer El Fassed aan om nog eens heel goed de verslagen van de debatten hierover na te lezen. Ik wijs vooral op de moties die mijn fractie heeft ingediend. Ik begon inderdaad met duurzaamheid. Voor mijn fractie moet duurzaamheid leidend zijn bij het ontwikkelingsbeleid. De staatssecretaris heeft dat ook bevestigd. Wij kijken er heel kritisch naar. Ik heb al vaker betoogd – ik raak daar ook steeds meer van overtuigd – dat als wij ontwikkelingssamenwerking nu niet duurzaam organiseren al onze inspanningen voor niets zijn. Schooltjes die wij bouwen, en de kinderen die daar les volgen, spoelen immers weg door de klimaatverandering. Het is voor mijn fractie een zeer aangelegen punt. Vandaar ook dat wij de coherentie in het beleid zo belangrijk vinden. Ik ben het met de heer El Fassed eens dat wij nog lang niet de ideale situatie hebben. Het is een belangrijk streven van mijn fractie, en van mij persoonlijk, om in de gesprekken met de regering hierover dichterbij de ideale situatie te komen. Daarvoor zit ik in de politiek.

De heer **El Fassed** (GroenLinks): Als mevrouw Ferrier met mij eens is dat voorkomen goedkoper, effectiever en beter is dan genezen en geld spaart bij noodhulp, deelt zij dan mijn mening dat nu fors snijden in het budget, bijvoorbeeld bij klimaatveranderingen, uiteindelijk duurkoop wordt en het ontwikkelingsbeleid veel ineffectiever maakt?

Mevrouw **Ferrier** (CDA): Dat is nou jammer. Ik was zo blij met de inhoudelijke discussie met de heer El Fassed over een onderwerp waarvan ik weet dat het ook voor zijn fractie belangrijk is. Nu zegt hij weer dat alles wat ik zeg niks waard is, omdat er straks geen geld meer voor is.

Ik zit hier met de kennis van nu. Ik zeg tegen hem dat het voor mijn fractie een aangelegen punt is. Dat is mijn inzet, ook in dit debat.

De heer **Driessen** (PVV): Voorzitter. Vijftien zogenoemde partnerlanden zullen de komende jaren vele tientallen miljoenen aan Nederlands belastinggeld ontvangen. Het ene partnerland is echter nog corrupter dan het andere. Ik wil de staatssecretaris de plekken van zijn partnerlanden op de Transparency International Corruption Index niet onthouden. Rwanda scoort het minst slecht met plek 49, zelfs beter dan sommige, het moet gezegd worden, EU-lidstaten. Maar dan gaat het heel snel bergafwaarts. Ghana op plek 69, Indonesië op plek 100, Mali op plek 118, Ethiopië, Bangladesh en Mozambique op plek 120, Uganda op plek 143, Kenia op plek 154, Jemen op plek 164, Burundi op plek 172 en Afghanistan, bingo!, op plek 180. Het zullen je partnerlanden maar zijn!

De heer **De Lange** (PvdA): Is de heer Driessen met mij eens dat corruptie juist een onderdeel is van het onderontwikkelingsprobleem en dat heel arme, maar zeer goed bestuurde landen er eigenlijk niet zijn? Daarom moeten wij er toch juist actief zijn?

De heer **Driessen** (PVV): De heer De Lange stelt deze vraag. Hij heeft mijn partij geduid als «neofascistisch». Ik ben daar eerlijk gezegd niet zo heel erg blij mee. Om die reden voel ik er ook niet zo heel veel voor om nu heel erg serieus in te gaan op de vragen van de heer De Lange. Dat is iemand die mijzelf, mijn fractievoorzitter, mijn partij en onze kiezers kwalificeert als een neofascistisch bolwerk. Die hoeft van mij eerlijk gezegd geen antwoord te verwachten.

De **voorzitter**: U gaat over uw eigen antwoord.

De heer **De Lange** (PvdA): Dit is duidelijk geen antwoord op mijn vraag. Daarbij wil ik ook zeggen dat ik vele malen in de media heb gezegd dat ik de stemmers op de PVV zo nooit heb weggezet. Dat weet de heer Driessen ook heel goed. Ik verzoek de heer Driessen mijn vraag als collega-Kamerlid te beantwoorden.

De **voorzitter**: De heer Driessen, u krijgt nogmaals het verzoek om de vraag te beantwoorden. Gaat u daarop in?

De heer **Driessen** (PVV): Nee. Uit het antwoord van de heer De Lange blijkt wederom dat hij de PVV blijkbaar nog steeds ziet als een neofascistische partij. Zolang de heer De Lange dat vindt, ga ik zijn vragen echt niet beantwoorden. Het spijt mij zeer.

De **voorzitter**: Daar gaat u zelf over.

De heer **Driessen** (PVV): Ik heb een aantal vragen aan de staatssecretaris. Erkent hij dat corruptie een wijd verbreid fenomeen is in de door hem uitgekozen partnerlanden? Erkent hij dat corruptie een van de belangrijkste belemmeringen is voor meer welvaart en economische groei in zijn vijftien partnerlanden? Hoe gaat de staatssecretaris de Nederlandse belastingbetalers eigenlijk garanderen dat hun belastinggeld goed terecht gaat komen? Graag een reactie op al die punten.

Ik heb al vaker gezegd dat wat de fractie van de Partij voor de Vrijheid betreft er niet langer Nederlands belastinggeld naar de landen van de OIC vloeit. Wat ons betreft dus geen geld meer naar bijvoorbeeld Afghanistan, Jemen, Indonesië en de zogenaamde Palestijnse gebieden. Het gaat mij vooral om de landen, of in het geval van de Palestijnse gebiedjes om de gebiedjes, die vinden dat alle mensenrechten onderworpen zijn aan de sharia, de islamitische wet. Die verdienen ons belastinggeld niet. Of vindt

de staatssecretaris wel dat Nederlanders belasting moeten betalen voor landen waar vrouwen, homo's, Joden en christenen stelselmatig worden vernederd, bedreigd en soms zelfs worden vermoord uit naam van de zogenaamde religie van vrede? Graag een reactie op dat punt. Indonesië hoeft van ons, ook om een andere reden, geen Nederlands belastinggeld meer te krijgen. Indonesië is namelijk inmiddels de achttiende economie ter wereld en is lid van het eliteclubje, de G20. De Indonesische economie is groter dan die van bijvoorbeeld België, Zwitserland, Oostenrijk, Denemarken, Noorwegen, Zweden of Finland. Het is echt niet meer nodig dat wij aan Indonesië nog steeds belastinggeld overmaken. Het misplaatste schuldgevoel is volgens mij inmiddels wel afgekocht. Denkt de staatssecretaris daar ook zo over? Soms denk ik zelfs weleens: hadden wij de route om de Kaap maar nooit gevonden. Dat had ons nu een heleboel belastinggeld gescheeld. Mijn laatste vraag is: kan de staatssecretaris als onderlegd historicus zeggen of hij diezelfde gedachte ook weleens heeft gehad?

De **voorzitter**: Mijnheer De Lange, ik sta met alle liefde een vraag toe. Ik check echter eerst bij de heer Driessen of hij überhaupt bereid is een vraag van u te beantwoorden. Anders vervallen wij in een ritueel.

De heer **Driessen** (PVV): Dat heb ik net al twee keer gezegd. De heer De Lange heeft de Partij voor de Vrijheid aangeduid als een neofascistische partij.

De **voorzitter**: Dat hebt u zojuist al gezegd.

De heer **Driessen** (PVV): Als de heer De Lange die uitspraak niet intrekt en zijn excuses niet aanbiedt, ga ik zijn vragen echt niet beantwoorden.

De **voorzitter**: Mijnheer De Lange, ik kan hier verder ook niets aan doen. In rituelen vervallen lijkt mij niet verstandig.

Mevrouw **Ferrier** (CDA): Als vrouw van Surinaamse afkomst ben ik getriggerd door wat de heer Driessen hier zegt. Heeft hij enig zicht op de voordelen die het Nederland en Europa gebracht heeft dat de route langs de Kaap gevonden is?

De heer **Driessen** (PVV): In het verleden heeft Nederland inderdaad ook profijt ondervonden van het vinden van de route om de Kaap, overigens nadat de Portugezen die al eerder hadden gevonden. Uit onderzoeken blijkt overigens ook dat, zowel voor het voormalige Nederlandse als het Britse koloniale wereldrijk, het maar de vraag is of het koloniale rijk altijd even profijtelijk is geweest. Er zijn onderzoeken die aantonen dat het in stand houden van zo'n wereldrijk uiteindelijk misschien meer heeft gekost dan het heeft opgeleverd. Wij vergeten in Nederland bovendien vaak dat bijvoorbeeld Amsterdam vooral heel welvarend is geworden door de handel op de Oostzee, met Zweden en wat nu de Baltische staten zijn, Estland, Letland en Litouwen, en toen Danzig, tegenwoordig Gdansk. Vooral die handel is heel profijtelijk geweest. Dat weet mevrouw Ferrier volgens mij ook wel.

Mevrouw **Ferrier** (CDA): Ik ken onderzoeken die heel andere zaken laten zien. Ik tel echter mijn zegeningen en ik constateer dat de heer Driessen ziet dat de route langs de Kaap ook Nederland zeker heel veel positieve dingen heeft gebracht. Ik stel overigens geen vraag.

De **voorzitter**: Het kan zijn dat de heer Driessen toch een antwoord wil geven.

De heer **Driessen** (PVV): Ik heb geen vraag gehoord.

De heer **Voordewind** (ChristenUnie): Voorzitter. Een opmerking vooraf. Wij hebben op 30 maart 2012 een brief gehad van het kabinet ter bevestiging dat het kabinet de 0,7% aanhoudt. Naar aanleiding van de motie daarover staat er in de brief nog eens dat het gaat om een commitment zolang dit kabinet er zit. Er staat: in deze kabinetsperiode. Dat is trouwens overeenkomstig de motie. Is mijn conclusie gerechtvaardigd of juist dat deze brief de lijn van 0,7% garandeert, ook na de komende bezuinigingsperiode, zo vraag ik de staatssecretaris. Als wij een «nee» als antwoord op die vraag krijgen, gaan wij dit debat waarschijnlijk volgende week overdoen. Dat zou jammer zijn van de tijd van de staatssecretaris en die van de Kamer.

Jammer dat de SGP hier niet aan tafel zit. Anders had ik die vraag ook aan hen gesteld. Collega Kees van der Staaij heeft eerder heel duidelijk uitgesproken dat er wat hem betreft geen bezuinigingen moeten komen op ontwikkelingsamenwerking. Ik kan hem dat helaas niet vragen. Dan de plannen die er nu liggen. Het is goed dat het kabinet de plannen beperkt tot vijftien landen en dat er op speerpunten wordt ingezet, die wij overigens in grote lijnen kunnen steunen. Voedselzekerheid is heel belangrijk. Dat kwam ook uit de IOB. Het is goed dat wij voedselzekerheid in Afrika weer volledig centraal stellen. De pijn ligt natuurlijk bij het onderwijsprogramma. Daarover hebben wij eerder woorden met elkaar gewisseld. Mijn vraag over onderwijs blijft de volgende. Ik begrijp dat de staatssecretaris niet het gehele onderwijs loslaat. Zo staan de beroepsopleidingen nog steeds in de programma's. Mijn vraag gaat ook over het toeleiden naar het basisonderwijs van de kinderen die wij op dit moment nog niet bereiken met de doelstellingen van Millennium II, namelijk iedereen naar school. Het gaat met name om gehandicapten en kinderen die arbeid verrichten. Gelukkig heeft de staatssecretaris samen met de minister geld vrijgemaakt voor de Child Labor Free Zones. Mijn fractie is daar erg blij mee. Dit geld houdt echter volgens de planning op in 2012. Is de staatssecretaris bereid om ook in 2013 de fondsen als het gaat om toeleiding van kinderen in kinderarbeid naar het basisonderwijs door te zetten? Graag een reactie op dat punt.

Ik vraag mij ook even af of Nederland met de keuzes die nu zijn gemaakt voor landen en thema's ook een soort leaddonorschap op zich heeft genomen. Ik vraag dat naar aanleiding van de Parijse verklaring om dat vooral te doen. In welke landen heeft Nederland een leaddonorschap bij een thema of misschien zelfs een klant? Als wij daar naartoe willen, moet het aantal landen nog verder beperkt worden, misschien wel van vijftien naar zes. Als Nederland een leaddonor wil zijn voor één land, moet het de fondsen nog verder concentreren. Verschillende adviezen zeggen dat Nederland dat misschien wel moet doen. Dan kun je immers echt invloed uitoefenen op een land. Dan zit je echt aan tafel. Dan kun je echt de voedselzekerheid vlot trekken. Graag een reactie.

Een andere opmerking vooraf is die over de begrotingssteun. Ik zie dat het kabinet heel duidelijke stappen zet om juist de algemene begrotingssteun af te bouwen. Als ik het goed heb, blijft alleen nog maar Burkina Faso over in 2013. Misschien is daar nog een land bij. Dan hoor ik het graag. Dat heeft de grote steun van mijn fractie. Wij zien juist vanwege de grote corruptie en de mensenrechtenschendingen dat bij hulp van overheid naar overheid geen blanco cheques moeten worden verstrekt. De hulp moet dan sowieso beperkt worden tot sectorale steun, zoals ik in verschillende eerdere overleggen heb bepleit.

Over Rwanda hebben wij al verschillende keren gesproken. Er zijn inderdaad berichten dat belangrijke getuigen tegen Victoire Ingabire gemanipuleerd en geïntimideerd zijn om een verklaring af te leggen. Graag een reactie van de staatssecretaris. Dit zou wederom bevestigen dat, hoewel wij de justitiële keten proberen te versterken, dit soort dingen

daar nog steeds gebeurt. Dat voedt mijn argwaan om mee te werken aan dit schijnproces tegen een Nederlands-Rwandese vrouw. Nederland heeft zelfs documenten aangeleverd en heeft zelfs een huiszoekingsbevel toegestaan. Ik ben dus zeer kritisch als het gaat om de sectorale steun voor Rwanda.

Ook aan Uganda geven wij nog steeds sectorale steun. Ook daar zijn nog steeds grote problemen als het gaat om mensenrechten, politieke gevangenen, persvrijheid et cetera. Wij zijn daar nog steeds heel kritisch over.

Ik zie dat het kabinet alweer overweegt om de bilaterale hulp aan Mali te hervatten. Klopt dat? Ik vraag mij af of dat nu al aan de orde is, gezien de grote onrust.

Over de motie van ondergetekende over het vergroten van expertise op het terrein van ontwikkelingssamenwerking en ambassades vraag ik hoe het met de uitwerking staat. Als wij inzetten op vijftien ambassades, gaat de staatssecretaris dan ook expliciet deskundigheid op die ambassades zetten zodat wij echt aan de slag kunnen? Het gaat dan toch niet om algemene diplomaten?

Mijn laatste punt gaat over mensen met een beperking. Dank voor de reactie op het rapport van de Wereldbank. Ik zie dat de Nederlandse regering geld beschikbaar stelt, maar hoe vertaalt zich dat nu in de eigen Nederlandse ontwikkelingsprogramma's als het gaat om de toegankelijkheid van mensen met een handicap tot de bilaterale programma's die wij financieren?

Staatssecretaris **Knapen**: Voorzitter. Veel dank voor de gemaakte opmerkingen en de gekozen invalshoeken. Vooraf merk ik op dat het niet gemakkelijk zal zijn om concies te antwoorden op onderwerpen die nogal breed zijn aangevlogen. Dat is bijna onvermijdelijk, wanneer je het over al deze landen hebt. Wel kan ik zeggen dat het misschien wat lastig is om te beginnen met de pro's en contra's van de ontdekkingsreizen rondom Kaap de Goede Hoop. Ik wil maar aangeven dat dit tot een brede beschouwing aanleiding kan geven.

Voordat wij heel specifiek op alle detailvragen ingaan, moeten wij misschien even een stapje terug zetten en aangeven waar wij vandaan komen. Wij hebben met de Kamer gesproken over de exit. Wij hebben met de Kamer gesproken over de regionale programma's. Wij hebben met de Kamer uitvoerig gesproken over de thema's voedselzekerheid en water. Twee andere thema's volgen nog: veiligheid en rechtsorde over enkele weken en een maand daarna seksuele reproductieve gezondheid. De vraag waarom dat zo lang duurt, suggereert bijna dat het lang duurt. Pas in juni vorig jaar is hier het besluit gevallen dat wij überhaupt op deze wijze opereren, stap voor stap. Wij zijn in het najaar begonnen met voedselzekerheid. In januari was er het waterprogramma. Nu is het april. Wellicht deze maand en anders volgende maand hebben wij veiligheid en voor de zomer het vierde thema. Ik wil vermijden dat wij te veel opschrijven, als de organisatie nog niet voldoende is ingericht op hetgeen wij doen.

Wij zijn teruggegaan naar het aantal van vijftien partnerlanden. Voor de goede orde, de gedelegeerde budgetten voor die vijftien partnerlanden bedragen zo'n 14% van de ontwikkelingsbegroting. Tel je daarbij de centrale fondsen op die ook beschikbaar worden gesteld voor deze vijftien partnerlanden, dan kom je uit op zo'n 20, 22%. Er zijn vragen gesteld over de afrekenbaarheid, de meetbaarheid, het monitoren en de resultaten. Wanneer je bepaalde dingen voorschotelt, is er altijd het risico dat het naar meer smaakt. Dat is terecht en daarom doen wij het ook. Ik zeg het niet defensief, maar het is wel goed om vast te stellen dat het de eerste keer is dat wij op deze wijze MJSP's publiceren en dat iedereen ze op deze manier kan lezen. Zeker, wij hebben samenvattingen gemaakt. Er staan overwegingen in die wij ook liever niet op internet zetten, bijvoorbeeld dat

je in een bepaald land iets niet doet omdat je niet vertrouwt dat ... Daar worden verhoudingen zelden beter van. Toch is het goed om die overwegingen te betrekken bij het maken van keuzes. Zeker, wij zijn bezig om dit te monitoren. Wij zijn bezig een monitoring-kader te ontwikkelen om resultaten te kunnen rapporteren. Wij hebben overigens veel meer details dan wij in de samenvattingen schrijven, dus ik kan de benadering van mevrouw De Caluwé niet delen dat dit intenties en algemeenheden zijn. Zoals ik al eerder heb aangegeven, willen wij de Kamer niet binnenrijden met een vorkheftruck. Laat ik een voorbeeld geven, zomaar een onderwerp uit een land voor de komende jaren. Wij hebben eerder besproken wat wij structureel doen tegen hongersnood in de Hoorn van Afrika. Wij zijn met Ethiopië bezig om een programma te ontwikkelen. Wij willen ervoor zorgen dat voor 2015 25% van het zaaigoed voor mais in Ethiopië wordt geproduceerd en 22% van het zaaigoed voor tarwe. Ik kan u allerlei details geven en wij kunnen er heel uitvoerig op ingaan, maar het gaat er uiteindelijk om dat wij tot een zekere mate van abstractie de discussie voeren of dit de juiste richting is en of de juiste resultaten zijn behaald. Daarbij moet je voorkomen dat wij het micro-niveau benaderen waarbij je per project met de Kamer deelt: wat is gehaald, wat is niet gehaald, op welk percentage is het misgegaan, waar is bijgestuurd. Het is er allemaal, dus dat is het punt niet. Het gaat meer om de vraag wat u en wij nodig hebben om het debat te kunnen voeren en het gevoel te hebben dat wij op het juiste spoor zitten. Het is dus geen onwil en ook geen onvermogen. Wij hebben destijds een resultatenrapportage gemaakt, samen met ngo's. Het is een mooi boek: te groot want het kan niet in de boekenkast, maar desalniettemin met een nuttige inhoud. Wij zijn nu onderweg met het Open Data Initiative om te kijken naar een internationale standaard voor resultatenafrekening. Het lijkt mij wijs om die discussie eerst af te maken alvorens te besluiten op welke wijze wij resultaten gaan rapporteren. Anders doe je dubbel werk en verspeel je mogelijke efficiencywinst.

Mevrouw **De Caluwé** (VVD): Het is niet mijn bedoeling geweest om die heel dikke rapportages per project te mogen inzien. We redden dat niet en hebben die expertise ook niet. Mijn fractie weet dat er op het departement ontzettend veel gebeurt op dat vlak en dat er veel informatie is. Dat bleek ook uit de brief die vorige week vrijdag kwam. Daarin is heel kort, in een aantal regels, genoemd dat wij in Benin water gaan aanpakken. Het zou al heel mooi zijn als voor dit jaar – het hoeft niet voor alle vier de jaren – per land een lijstje kan worden gegeven. Dat kan een matrix zijn: wij zetten in op water in die regio, daar willen wij zoveel mensen bereiken; wij zetten in op voedselzekerheid en dan zetten wij hier- en daarop in.

Staatssecretaris **Knapen**: Ik ben een week of zes geleden in Benin geweest. Wij hebben samen met het Netherlands Water Partnership een organisatie opgezet met een partnership voor water in Benin en een partnership hier. Die komen bij elkaar en kijken op welke plekken welke projecten zinvol zijn. Dat wil zeggen dat je nu niet verder bent dan dat het akkoord is getekend, dat moet worden uitgewerkt. Dat zou je algemeenheden en intenties kunnen noemen. De volgende stap is logischerwijze dat er wordt gekeken bij Cotonou, de vallei en de waterdelta waar het de moeite waard is om integraal waterbeheer op poten te zetten. Maar dat is een volgende stap. Soms is iets een project en soms is iets nog in statu nascendi. Dan kun je simpelweg niet veel meer aangeven.

Mevrouw **De Caluwé** (VVD): Het is juist heel fijn als dan even de stand van zaken wordt aangegeven: wij zijn hiermee bezig, wij gaan nog verder zoeken of wij dat op lokaal niveau kunnen doen en dit is de stand van zaken.

Staatssecretaris **Knapen**: Dat is helder. Natuurlijk kunnen wij dat zo bondig mogelijk in de jaarlijkse rapportage meenemen. Dan weten wij dat wij het over hetzelfde hebben. Anders praten wij langs elkaar heen.

Mevrouw **Ferrier** (CDA): Het gaat uiteindelijk om de principiële vraag hoe wij als volksvertegenwoordiging, als controleurs van de regering omgaan met de informatie. Toen ik met de voorbereiding van dit debat bezig was, vroeg ik mij het volgende af. Die meerjarenstrategieplannen moeten natuurlijk niet voor de Kamer worden geschreven, maar voor het departement. Het is inderdaad de eerste keer dat wij zo'n debat hebben. Ik ben benieuwd hoe de staatssecretaris hiertegen aankijkt. Het is niet de bedoeling dat men op de ambassades stukken gaat maken met de Kamer in gedachten. Ik kan mij voorstellen dat er op het ministerie lijstjes komen, waarover mevrouw De Caluwé ook heeft gesproken, en dat wij veel meer in globale termen praten, maar wel zicht hebben op juist die onderwerpen die voor ons zo belangrijk zijn om te volgen, zoals kwetsbare groepen en onderwijsafbouw, en dat wij dan daarover spreken.

Staatssecretaris **Knapen**: Wij kunnen in de jaarlijkse voortgangsrapportages de speerpunten per land specifiek kort adresseren. Dan horen wij wel van elkaar of dit nodig is om het debat te voeren, of het niet ver genoeg dan wel te ver gaat. Het is natuurlijk een beetje zoeken. Daarbij hopen wij overigens ook dat onze eigen open data verder toegankelijk worden ontwikkeld, zodat wij gewoon erbij kunnen.

De heer **De Lange** (PvdA): Ik weet niet of de staatssecretaris nog verder wil ingaan op het waarderingssysteem, maar ik wil toch een opmerking maken en een vraag stellen. Het lijkt er een beetje op dat er nog heel veel uitgezocht moet worden, terwijl het resultaatgericht begroten, het koppelen van doelstellingen, activiteiten en middelen, volgens mij al vijftig jaar oud is. Er is niet zo veel meer uit te zoeken, dus ik ben benieuwd wat de staatssecretaris nu van plan is met betrekking tot het daadwerkelijk rapporteren over resultaten, het koppelen van uitgegeven geld aan ondernomen activiteiten en behaalde doelstellingen.

De **voorzitter**: De vraag is helder. Aangezien dit de derde collega is die dit vraagt, denk ik dat wij misschien naar een toezegging moeten waar de Kamer iets mee kan.

Staatssecretaris **Knapen**: Ja. Deze vraag valt wellicht vooraf te beantwoorden. Je hebt interne waarderingssystemen, bijvoorbeeld het piramidesysteem. Wij willen een kader voor monitoring waarbij niet wij, maar externe partijen kunnen beoordelen of resultaten zijn bereikt. Bij de uitwerking van de diverse plannen die nog niet uitgewerkt zijn, moeten wij dat doen. Bij de plannen die wel uitgewerkt zijn, liggen ze er. Wanneer ze er liggen, kunnen wij er natuurlijk over rapporteren. Dat zullen wij ook doen in de jaarlijkse voortgangsrapportage.

De **voorzitter**: U hebt zojuist aangegeven dat er tal van dit soort rapporten onderliggen. Het aanbod is dat iedereen die mag komen inzien, maar de commissie zegt daarvan: liever niet. Ik hoor drie collega's vragen of het mogelijk is om een vrij schematisch overzicht te geven op welke punten er een zekere afrekenbaarheid is. Bent u bereid zo'n systematisch overzicht aan de Kamer voor te leggen bij de volgende rapportage? Ik denk dat ik dan de vraag van drie collega's samenvat.

Staatssecretaris **Knapen**: Ik dacht dat ik deze vraag al had beantwoord. Bij de volgende voortgangsrapportage zullen wij dat doen. Alleen kan ik u de volgende voortgangsrapportage niet nu aanbieden. Daarvoor moeten wij eerst een aantal dingen hebben uitgewerkt, maar dat komt.

De heer **De Lange** (PvdA): Begrijp ik goed dat de staatssecretaris zegt dat het interne waarderingssysteem niet meer gebruikt zal worden? De Wereldbank kan alleen maar zo'n mooie website bouwen doordat er een intern waarderingssysteem is binnen de Wereldbank waarin geld wordt gekoppeld aan behaalde doelstellingen en ondernomen activiteiten. Dat je daaraan ook de waardering van anderen koppelt, verrijkt het alleen maar. Maar het begint er wel mee dat een instituut zelf scores geeft aan het al dan niet behalen van resultaten. Zet de staatssecretaris dat nu wel of niet door?

Staatssecretaris **Knapen**: Voor onze interne meting en waardering gebruiken wij dat zeker. Wanneer wij rapporteren, gaat het ons erom dat je extern en in samenhang evalueert, want anders hebt u er niets aan. Als wij vaststellen dat wij een bepaald doel bereikt hebben maar dat het grotere doel waarvoor het bedoeld was helaas gemist is, is het goed dat een externe evaluator daarnaar kijkt, daarvan verslag doet en dat met ons en u deelt. Dat is de bedoeling. Het gaat om een externe beoordeling van wat wij doen, een externe beoordeling van resultaten. Wij hebben deze MJSP's opgesteld met externe deskundigen: Water Mondiaal, de Universiteit van Wageningen, het Development Bureau van de Council for International Development (CID) en UNESCO-IHE in Delft. Uiteindelijk zijn ze mede beoordeeld door het ministerie van EL&I. Ook het ministerie van Defensie heeft ernaar gekeken in specifieke gevallen, wanneer het ging om fragiele staten. Zo hebben wij het opgebouwd. Wat de capaciteit op de ambassades betreft: wij zijn al een heel eind onderweg met de expertise op ambassades, intern dan wel met behulp van externe medewerkers die op al dan niet tijdelijke basis op ambassades werken, om ervoor te zorgen dat wij eigenaren hebben van de thema's. Het gaat om deskundige eigenaren die het netwerk kennen van de thema's. Wij willen dat nog verrijken met jonge experts, universitaire studenten die er enige tijd naartoe gaan zodat dat netwerk ook generatief met inhoud wordt gevuld. Dat is het idee. Onze ambitie was steeds om het deze zomer voor 80% geregeld te hebben in personeel opzicht. Dat zullen wij zeker halen.

Hoe zijn deze plannen tot stand gekomen? Wij hebben dat natuurlijk niet verzonnen. Over de thema's zelf hebben wij vorig jaar uitvoerig gesproken. Dat hoeven wij nu niet te herhalen. Wij hebben wel landenspecifieke analyses bekeken. Wij hebben bekeken wat de prioriteiten zijn, want het moet vraaggestuurd zijn. Wij hebben uiteraard ook de plannen van de partnerlanden bekeken. Waarom zit bijvoorbeeld voedselzekerheid niet bij Jemen en de andere drie onderwerpen wel? Er is bekeken wat de diverse landen doen. Binnen de Europese Unie is afgesproken dat wij niet meer dan drie thema's per land doen om dubbeling en coördinatieproblematiek te vermijden. Wij houden ons in principe aan de afspraak en doen dan ook geen vier thema's. Daarom maken wij altijd een keuze. Uiteraard is die keuze ook bepaald door datgene wat andere landen doen. Wij hebben in eerdere discussies over de exit al met elkaar gewisseld hoe dat tot stand komt.

SRGR zit in acht landen, voedselzekerheid in veertien en water in elf. De suggestie zou kunnen bestaan dat SRGR een ondergeschoven kind is. Dat is het niet, maar het getal acht is nu eenmaal lager dan veertien. Dat realiseer ik mij en het zal altijd zo zijn. Als het omgekeerd was geweest, had de vraag over voedselzekerheid dezelfde lading gehad. Wij hebben bekeken waar vraag bestond, waar anderen actief waren en waar wij op grond van een mogelijke niche voor ons verschil konden maken. Vandaar dat wij zijn uitgekomen op acht, dus niet omdat het minder waard is of minder betekenis heeft. In sommige landen, bijvoorbeeld Benin, staan wij pas aan het begin. Daar was een lacune. Er waren geen partijen die zich specifiek daarop focusten. Dat ontwikkelen wij nu. Wij zijn er nog wel even mee bezig voordat dat vorm heeft gekregen en voordat wij de juiste ngo's

en regionale gezondheidscentra hebben gevonden met het netwerk en het patiëntenbestand waarmee je aan de slag kunt. Dat heeft simpelweg nog even tijd nodig.

Mevrouw **Hachchi** (D66): Ik dank de staatssecretaris voor zijn toelichting. Ik kan volgen dat in dit geval vanuit de EU die afspraak is gemaakt, dat er ook wordt bekeken welke landen wat doen en dat die overeenstemming er moet zijn. Maar je hoeft een thema niet altijd via financieel grote projecten vooruit te helpen. Ik heb het voorbeeld van Rwanda gegeven, waar wij een rol spelen wat betreft het justitieel apparaat. In datzelfde systeem waaraan wij bijdragen, worden meisjes gevangengezet omdat zij abortus hebben laten plegen. Je hoeft daar geen programma of project tegenaan te smijten, maar je kunt vanuit diplomatieke hoek, zonder dat het veel centen hoeft te kosten, een heel waardevolle bijdrage leveren. Doen wij dat dan nog wel?

Staatssecretaris **Knapen**: Laat ik het voorbeeld van Rwanda een stapje verder brengen. Wij zijn daar actief op het gebied van vorming van corporaties in het kader van voedselzekerheid. Daar doen wij soms dingen die een beetje buiten dat terrein liggen, omdat het nuttig is en omdat het bijdraagt aan onze primaire doelstelling. Wij helpen bijvoorbeeld op het gebied van energie enkele corporaties met watercentrales op de grensrivier. Mensen kunnen dan een ijskastje kopen, hoeven niet iedere dag een heel eind te lopen naar een markt om verse producten te halen en hebben meer arbeidstijd. Datzelfde doen wij bijvoorbeeld met praktische assistentie bij family planning. Onze doelstelling is niet family planning, maar het helpt wel wanneer gezinnen daar in staat zijn om een bijdrage te leveren op het land in plaats van voortdurend bezig te zijn met de verzorging van kinderen, waardoor er plotseling arbeidskrachten uitvallen die je nodig hebt voor zo'n corporatie. Wij zeggen dus niet: dat doen wij niet, dus zoekt u maar een ander. Ik wil alleen vermijden dat wij aan een soort etikettenzwandel gaan doen waardoor wij weer overal alles gaan doen onder het motto: het is logisch dat je dat er nog even aan plakt. Ik vind dat er dan altijd een waarschuwingslampje moet gaan branden.

Mevrouw **Hachchi** (D66): Mag ik begrijpen dat wij niet in die verkokering blijven zitten in dit soort gevallen, maar dat Nederland zeker zijn ingangen in Rwanda gebruikt om verandering te realiseren, in dit geval op het gebied van meisjes en abortus?

Staatssecretaris **Knapen**: Natuurlijk. De vraag is alleen of wij dit specifiek aan het optuigen zijn. Daarop is het antwoord «neen». Ik kom op een aantal landen waarover is gesproken ...

De heer **Voordewind** (ChristenUnie): De staatssecretaris gaat nu in op de landen, maar ik had een paar opmerkingen vooraf gemaakt, met name om te kijken of wij tot leaddonorschap zouden kunnen overgaan. Daaraan voorafgaande heb ik nog gevraagd wat volgens de staatssecretaris de waarde is van het briefje dat wij op 30 maart 2012 hebben gehad over de 0,7%. Kunnen wij dat nu naar de prullenbak verwijzen?

Staatssecretaris **Knapen**: We zitten hier om het regeerakkoord uit te voeren. Het regeerakkoord dat tot de dag van vandaag voor mij geldt, is het regeerakkoord zoals het er ligt. Wij zijn er allemaal mee bezig.

De heer **El Fassed** (GroenLinks): Ik heb gevraagd waarom in de plannen niet is gekeken naar de negatieve effecten van het beleid, zoals wij dat hier doen naar aanleiding van mijn motie over «public bads». Niet alleen het regeerakkoord, maar ook moties zouden moeten worden uitgevoerd.

Staatssecretaris **Knapen**: Ik wil een misverstand voorkomen. Het was wetenschappelijk knap lastig om datgene wat de heer El Fassed in de motie vroeg op deze manier uit te voeren. Maar wij hebben op basis van de motie nooit gezegd dat wij, even los van de wijze waarop wij kijken naar coherentie en dat langs die speerpunten leggen, per land de «public bads» behandelen die wij leggen naast de activiteiten die wij verrichten. Wat wij doen, proberen wij te doen in overeenstemming met de coherentiehoofdstukken. Wij kijken dus naar dingen als duurzaamheid, goed bestuur, governance, transparantie en accountability, maar wij hebben nooit gezegd dat wij voor de landen als zodanig een hele monitoring gaan opbouwen van de «public bads» per land in relatie tot alle activiteiten die daar plaatsvinden en de rol die wij daarin spelen.

De heer **El Fassed** (GroenLinks): Dat is dan toch een enorme gemiste kans. Als je strategische plannen maakt per land, zou je minimaal één zin moeten wijden aan de bedragen die wegvloeien uit dat land, juist door die incoherentie in het beleid.

Staatssecretaris **Knapen**: We hebben destijds al besproken hoe lastig het is om die «public bads» te formuleren. Wij hebben destijds gezegd dat wij gaan bekijken in hoeverre wij dit in de praktijk kunnen doen. Overigens zijn wij wat deze landen betreft niet verder dan de afspraak met een drietal ambassades – op de ene kom ik nog, omdat die afspraak een zekere relativiteit krijgt – om te bekijken of je voor dat land kunt proberen hoever je komt. Dat was voor Ghana, voor Bangladesh en ook voor Mali; dat ligt nu wat lastiger. Het zijn pilots. Ik zou echter niet willen uitdragen dat wij dat nu kunnen, want dat is niet zo. Wij werken eraan. Ik wil het heel graag met u delen als wij daar wat hebben, want het is wel interessant om te doen. Daarover waren wij het destijds eens. Maar wij zeggen niet op voorhand, zonder dat het ergens tot de toolkit van internationale samenwerking op deze bilaterale basis behoort, dat wij overal een overzicht leveren van «public goods» en «public bads» in relatie tot dat land. Zover zijn wij niet. Wij hebben die pilots en ik weet nog niet wat de uitkomst is. Ik kan nu ook niet zeggen dat het ons heel veel inzichten zal opleveren. Ik hoop het wel, maar ik weet het niet.

De heer **Voordewind** (ChristenUnie): Ik heb geen antwoord gehad op mijn vraag.

De **voorzitter**: Dat is dan voor de tweede termijn. Ik wil dat de staatssecretaris nu langzamerhand doorgaat.

De heer **Voordewind** (ChristenUnie): Hij zat nog in het algemene blokje. Daarin heb ik een vraag gesteld over begrotingssteun en leaddonorschap.

Staatssecretaris **Knapen**: Sorry, ik wist niet hoe «algemeen» begrotingssteun was in relatie tot deze diverse landen. Ik kan het ook nu beantwoorden. Wij hebben met u besproken dat wij kritisch staan tegenover begrotingssteun. Dat staat de heer Voordewind ook bij, meen ik. In een enkel land loopt nog begrotingssteun in dit laatste jaar, simpelweg omdat wij betrouwbaar willen zijn in onze afspraken. Mozambique is een voorbeeld, Uganda overigens niet. Wij zouden bekijken of wij een experiment konden doen met Mali. Dat is ook hier weer te relativeren, maar het idee was dat het wellicht mogelijk was als je het goed inkleedde. Dan zouden wij het monitoren en daarover met u van gedachten wisselen. Als het wel werkt, heeft het namelijk het enorme voordeel dat het totaal niet bureaucratisch is. Alleen werkt het tot nu toe vaak nogal slecht. Hier en daar is er nog iets. In Burkina Faso is het nog een laatste jaar en dan stoppen wij ermee.

De **voorzitter**: Dit was het algemene deel. Wij gaan nu door naar de specifieke vragen.

Staatssecretaris **Knapen**: Er is een vraag gesteld over Mali. Ik proefde zelfs de suggestie dat wij de hulp daar zouden hervatten. Dat is een beetje voorbarig. Wij hebben de afgelopen weken gezegd dat wij de hulp via overheidsinstellingen in Mali hervatten zodra de democratie is hersteld, er vrije verkiezingen zijn, de grondwet is hersteld, de militaire macht weer ondergeschikt is aan democratische besluitvorming en de mensenrechten weer worden gerespecteerd. Wij stemmen dat nauw af met de Europese Unie, omdat wij gezamenlijk willen optrekken. Maar op dit moment is daarvan nog geen sprake. Er zijn hoopvolle tekens. In het noorden van Mali is het natuurlijk wel een drama. Zelfs van ons is er voor enkele tienduizenden euro's voedsel gestolen door de rebellen in het noorden. Maar in de rest van het land zijn de tekenen wat hoopvoller. Het varieert van dag tot dag, maar toch hebben die jonge verontwaardigde militairen onder druk van de regio, van ECOWAS, besloten om te zoeken naar een uitweg die meer in de geest is van wat wij ons hadden voorgesteld dan zij aanvankelijk met die staatsgreep hadden beoogd. Dat is na enkele weken alles bij elkaar nog niet het slechtste wat daaruit is gekomen, maar wij zijn er natuurlijk nog lang niet. Zoals u weet, hebben wij die hulp opgeschort. Wij hebben wel middelen beschikbaar gesteld voor noodhulp in de Sahel, maar de hulp aan Mali ligt op dit moment stil met dien verstande dat, als wij nog iets kunnen doen via het ngo-kanaal, die gelegenheid hebben en die kansen zien, wij het niet zullen laten. Dat is logisch, want er is hier en daar nood. Wij maken ons toch zorgen over dreigende voedseltekorten in het midden van het land. Als wij daar iets kunnen doen via ngo's, zullen wij dat uiteraard niet laten. Maar dat gaat dan niet via de regering. Er was een groot aantal vragen over specifieke landen. De heer El Fassed en anderen vroegen naar Afghanistan. Ik kan zijn suggestie niet delen dat wij op het punt van voedselzekerheid geen belangstelling zouden hebben voor dan wel ons niet zouden concentreren op kleine boeren, want dat doen wij nu juist wel. Anders heeft het in Zuid-Sudan betrekkelijk weinig zin. Voor het overgrote deel zijn het kleine boeren. Dus als je iets wilt doen aan armoedebestrijding via voedselzekerheid, moet je het daar zoeken. De programma's worden wel degelijk daarop ingericht. Wij zijn op diverse manieren bezig op het punt van participatie van vrouwen. In onze veiligheidsstrategie, de plannen om in een aantal county communities politie op te leiden, hebben wij in ons programma opgenomen dat wij er op twee manieren actief en passief iets mee doen. Wij proberen vrouwen op te leiden en wij proberen degenen die wij opleiden te voorzien van de vaardigheden en de sensitiviteiten die nodig zijn om met het gender-vraagstuk om te gaan.

De heer El Fassed en mevrouw Hachchi spraken over Jemen en voedselzekerheid. Wij overleggen met partners. Ik ben zelf een week of vier geleden in Jemen geweest. Enkele landen, bijvoorbeeld Duitsland, doen vrij veel op dit gebied. In onze waterprogramma's wordt wel degelijk rekening gehouden met het enorme droogteprobleem en de relatie met voedselzekerheid. Zelf doen wij daar niet aan voedsel, simpelweg omdat er sprake is van een taakverdeling en wij daar al drie activiteiten hebben. Mevrouw Hachchi suggereerde dat het te weinig aansloot bij lokale vrouwenorganisaties. Voor Jemen kan ik dat niet onderschrijven. Ik ben bij de Marie Stopes-klinieken geweest. Vrouwenorganisaties zijn wel degelijk daarbij betrokken. Ik realiseer mij dat Jemen niet enorm hoog scoort op emancipatie als zodanig, maar bij die vijftien of zestien Marie Stopes-klinieken is dat wel degelijk het geval en maken wij er ook werk van. In Ethiopië heb ik die kleine family planning stations gezien waarvan wij medefinancier zijn. Die worden zelfs vaak door vrouwen gerund en ze houden zich wel degelijk bezig met datgene wat in de lokale gemeenschappen onder vrouwen leeft. Ik kan dat vanuit mijn waarneming niet

bevestigen, maar mevrouw Hachchi zit er terecht altijd bovenop en zorgt er altijd voor dat wij ook daarop letten.

Mevrouw **Hachchi** (D66): Ik moet de staatssecretaris even corrigeren. Ik heb Jemen alleen genoemd in het kader van de thema's voedselzekerheid en water. SRGR heb ik wel bij Afghanistan naar voren geschoven, ook vanwege de missie Kunduz en de rule of law. Ik heb de stukken van de ambassade gezien. SRGR is daar niet als thema gekozen en wij doen daar dus geen ontwikkelingsprojecten op dat gebied. Dat was mijn vraag. Wat Jemen betreft, steun ik de staatssecretaris volledig, want ik begrijp dat het daar goed op orde is.

Staatssecretaris **Knapen**: «Goed op orde» zijn de woorden van mevrouw Hachchi. Het is werk in uitvoering.

Wat Afghanistan betreft, moeten wij heel eerlijk zijn. Wij hebben in Afghanistan ook bekeken wat wij praktisch het gemakkelijkst konden doen. Er is geen misverstand over dat de behoefte daar evident is, dus daar gaat het ook niet om. Wij leveren een bijdrage aan die kantoortjes om vrouwen te wijzen op hun rechten, om ervoor te zorgen dat zij niet in de gevangenis verdwijnen als zij problemen met hun echtgenoot hebben en om aan te geven dat zij een procedure kunnen beginnen en dat het niet altijd via het sharierecht hoeft. Daar maken wij werk van. Het is simpelweg ook een keuze, op basis van de vele vragen die er liggen, om deze vraag vast te pakken. Die van SRGR ligt daarachter.

De heer Driessen sprak over Indonesië. Tussen de heer Driessen en dit kabinet zit een behoorlijke kloof als het over dit onderwerp gaat, als ik hem goed beluister. Dat geldt dan mutatis mutandis ook voor Indonesië. De heer Driessen heeft gelijk: Indonesië is een middeninkomensland, maar het is een laag middeninkomensland. Die marge is vrij groot. Meer dan 100 miljoen mensen leven nog onder de armoedegrens. Wij hebben destijds bij de keuze van de landen met de Kamer besproken dat Indonesië een van de middeninkomenslanden is, wel degelijk nog een ontwikkelingsland, die zich lenen voor een creatief en constructief overgangsproces van een ontwikkelingsland naar een degelijke, voor beide kanten profijtelijke economische en, zeg ik er even bij voor Indonesië, culturele en sociale relatie. Wij werken daaraan. De programma's zijn erop ingericht om zelfredzaamheid te bevorderen, om economische activiteit in combinatie met armoedebestrijding te bevorderen en om in de toekomst een andersoortige relatie te ontwikkelen. De heer Driessen had het over «misplaatst schuldgevoel». Ik heb een aantal jaren in Indonesië gewoond. Ik herken dat misplaatst schuldgevoel niet, maar er zijn wel veel elementen van herkenning.

Wij hebben hier vaker een discussie gehad over Rwanda. Wij hoeven dat allemaal niet te herhalen. De suggestie van de heer De Lange over een waarheidsvindings- en verzoeningscommissie of -proces prikkelt mij wel en spreekt mij aan. Wij hebben in Den Haag intussen redelijk wat expertise opgebouwd op dit gebied, dus in die zin past het wel. De verleiding is groot, maar voordat wij daarop volmondig en enthousiast ja zeggen, zou ik toch een zekere mate van bescheidenheid en behoedzaamheid in acht willen nemen. Als wij over Rwanda spreken, heb ik wel eens de indruk dat wij soms wat gemakkelijk vanuit Den Haag oordelen. Kijk hoe vaak wij nog spreken over de wonden van het verleden en hoe die hier en daar nog openliggen. Dan hebben wij het over iets van 65 jaar geleden. Binnenkort speelt het weer en zullen wij het er weer over hebben. Kijk ook naar het gemak waarmee wij soms spreken over Rwanda. Dat was vijftien jaar geleden. Er zijn toen mensen uitgemoord op een schaal die wij, even los van Cambodja, na de oorlog niet hebben gekend. Kijk naar het gemak waarmee wij soms zeggen: zij zouden het er toch met elkaar eens even over moeten hebben en het weer eens moeten worden. Dat staat wel in een heel grote discrepantie tot de wijze waarop

wij – begrijpelijk, terecht; ik heb er geen andere kwalificaties voor – spreken over datgene wat onszelf vaak nog bezighoudt, dingen die 65, 70 jaar geleden zijn gebeurd. Ik vind dat een zekere mate van bescheidenheid en behoedzaamheid ons zou sieren voordat wij heel stellige oordelen hebben.

Dat zeg ik ook in de richting van de heer Voordewind in verband met mevrouw Ingabire. Wij volgen het proces nauwkeurig. Wij nemen tot nader order in elk geval het oordeel van de heer Voordewind niet over dat het een schijnproces is. Er zijn soms redenen om bezorgd te zijn; dat ben ik met hem eens. Wij volgen het proces op de voet en proberen in de gaten te houden of datgene wat daar gebeurt klopt. Wat op 16 april gebeurde bij het Hooggerechtshof – die klacht werd toen niet ontvankelijk verklaard, naar mijn indruk goeddeels op procedurele gronden – kan je bezorgd maken. Maar gegeven de gevoeligheden, vind ik dat wij een zekere subtiliteit en nuance moeten aanbrengen voordat wij tot stellige oordelen komen. Wat wij hier vrijheid van meningsuiting noemen, is daar soms zout strooien in een open wond. Dat gezegd zijnde, deel ik de zorgen wel, maar wil ik tot nader order bekijken hoe dit proces loopt. Tot nu toe volgen wij dat en hebben wij er geen behoefte aan om hierop al een epitheton ornans als «schijnproces» los te laten.

De heer **De Lange** (PvdA): Ik dank de staatssecretaris voor zijn antwoorden. Ik wil graag mijn verzoek met betrekking tot zo'n waarheidscommissie nader duiden en vervolgens de staatssecretaris vragen om er onderzoek naar te doen en er een keer bij de Kamer op terug te komen. Ik had het expliciet niet over een waarheids- en verzoeningscommissie, maar over een internationale commissie waartoe Nederland heel goed het voortouw zou kunnen nemen. Frankrijk wordt verdacht van een bepaalde agenda, net als Engeland en de Verenigde Staten, maar Nederland niet. Er is op dit moment nog geen enkel internationaal en door alle partijen gedragen rapport waarvan alle bij dat oorlogsgeweld betrokken partijen zeggen: daar staat ongeveer in wat er allemaal is gebeurd. Dat geldt zelfs voor de rapporten van de Verenigde Naties over wat er allemaal is gebeurd vanaf 1990: de aanval vanuit Uganda door de troepen van Paul Kagame op Rwanda, de genocide, Congo en ook de oorlogsmisdaden die zijn begaan door de troepen van Paul Kagame. Het gaat om een rapport waarin na langdurig onderzoek wordt opgeschreven wat er is gebeurd, dat kan leiden tot erkenning en hopelijk op termijn, na vele jaren, verzoening. Nogmaals, ik denk dat Nederland dat heel goed zou kunnen trekken. Ik verzoek de staatssecretaris om er een keer op terug te komen.

Staatssecretaris **Knapen**: Op zichzelf is het een prikkelende gedachte. Als er behoefte aan is – een behoefte kun je in dit geval al helemaal niet opdringen – en als er een bodem voor is, vind ik het zeer de moeite waard om eens te bekijken hoe de gedachten daarover zijn in Rwanda en ook in de regio, want wij hebben het niet alleen over Rwanda. Ik zou ervoor willen waken om van hieruit rond te lopen als een marskramer met dit soort projecten voordat daar de authentieke behoefte er is om dat te doen, maar het idee spreekt mij zeer aan.

De heer **Driessen** (PVV): Als het gaat om de 0,7%-norm, beroept de staatssecretaris zich altijd graag op het regeerakkoord. In het regeerakkoord staat ook dat de Nederlandse regering de vrijheid van meningsuiting buitengewoon belangrijk vindt, gelukkig maar. Nu hoor ik hem over de vrijheid van meningsuiting in het kader van Rwanda dingen zeggen waarvan ik mij afvraag hoe ze rijmen met het regeerakkoord.

Staatssecretaris **Knapen**: Toen ik in Rwanda was, ben ik er niet doorheen getrokken met het regeerakkoord in de hand. Laten wij het concreet maken. Er zijn enkele journalisten tot absurde straffen veroordeeld: de ene

zeven jaar gevangenisstraf voor iets wat hij heeft gepubliceerd en de andere zeventien jaar. Gelukkig zegt de minister van Justitie van Rwanda daarover ook tegen mij dat het absurd hoge straffen zijn. Ik praat dat niet allemaal goed, maar ik wil het volgende aangeven. De heer Driessen weet ongetwijfeld wat er in Rwanda is gebeurd, op welke wijze het is gebeurd en welke rol de radio heeft gespeeld in het ophitsen van gemoederen in Rwanda. Dat er dan een zekere overgevoeligheid zoals wij zouden zeggen – zij zouden zeggen «gevoeligheid» – bestaat op het gebied van wat je tegen elkaar mag zeggen zonder dat het tot desastreuze, emotionele en bloedige gevolgen leidt, moeten wij onszelf met enig inlevingsvermogen kunnen realiseren. Wat in het ene land volstrekt vanzelfsprekend is om te zeggen, kan gegeven de jongste geschiedenis in een ander land soms lastig liggen. Het is iets te simpel om daar simpelweg digitaal op los te laten: alles wat wij hier doen, is alles wat zij daar kunnen doen. Daarmee zeg ik niet dat ik tegen de vrijheid van meningsuiting ben. Wel geef ik aan dat wat in het ene land vanzelfsprekend is, in het andere land een belediging is en in weer een ander land het begin tot schieten is. Dat wil je voorkomen.

De heer **Voordewind** (ChristenUnie): Ik ben blij dat de staatssecretaris mijn zorgen deelt over het proces van Ingabire. Gezien het rumoer rondom dat proces en met name de getuigenverklaring, vraag ik of de staatssecretaris de Kamer een brief wil sturen over wat er nu precies aan de hand is en hoe het staat met dat proces, omdat het om een Nederlands-Rwandese vrouw gaat. Mevrouw Ingabire heeft ook een Nederlands paspoort.

Staatssecretaris **Knapen**: Dat wil ik in principe graag doen, maar ik wil dat wel afstemmen met staatssecretaris Teeven, omdat hij vanuit een andere invalshoek erbij betrokken is.

Ik kom te spreken over Zuid-Sudan. De heer El Fassed stelt terecht dat je, als de omstandigheden veranderen, daarmee rekening moet houden, flexibel moet zijn en niet ijzerenheilig moet vasthouden aan datgene wat is opgeschreven. Op zichzelf ben ik dat zeer met hem eens. Wij zitten nu nog wel in de fase dat wij soms moeten opletten dat niet alles wordt aangegrepen als alibi om weer te doen wat wij vroeger allemaal deden. Ik moet dus wel een beetje behoedzaam zijn, maar het idee lijkt mij logisch. Op dit moment zit het betrekkelijk vast in Zuid-Sudan. Naar schatting zijn bijna 5 miljoen mensen onzeker of zij de komende maanden te eten hebben. Dat is nog geen hongersnood, maar het is niet gering als 5 miljoen mensen onzeker zijn. Je mag er vrij zeker van uitgaan dat je voor een aantal, een miljoen, allerlei noodmaatregelen moet nemen om ervoor te zorgen dat die mensen niet sterven van de honger. De situatie is dus ernstig. Natuurlijk moet je daarmee rekening houden en moet er geschakeld kunnen worden in de richting van het grootste lapmiddel, te weten noodhulp, als mensen dat nodig hebben. Wij hebben in Zuid-Sudan een betrokkenheid met een heel klein UNMIS-aandeel. Dat is bezig in Juba kwartier te maken. Wij bekijken wel degelijk wat wij kunnen doen om een begin van stabiliteit en orde te helpen bevorderen, bijvoorbeeld via de community policing offices. Wij zijn bezig een politieacademie in te richten in Juba. Dat is simpelweg het begin. De heer El Fassed had het over leger en politie, maar tot nu toe is alleen het leger er. De politie moet nog gevormd worden. Gegeven het feit dat de legeronderdelen uit diverse stammen komen en dat dit risico's met zich brengt, is de urgentie om iets te doen aan veiligheid en stabiliteit groter geworden dan enkele maanden geleden. Wij realiseren ons dat en houden er rekening mee bij de inrichting van de programma's. Ook de Europese Unie doet dat. Zuid-Sudan is een voorbeeld van de joint programming waarbij wij bekijken wie precies wat doet.

Er is gevraagd wat wij in de Palestijnse gebieden doen. Wij zijn actief op het gebied van voedselzekerheid en samen met de Europese Unie zijn wij actief op het terrein van training van de politie. De Europese Unie hecht daar veel waarde aan en wij doen dat ook. Voorts proberen wij in praktische zin assistentie te verlenen. Dat heeft ook te maken met het stimuleren van de economie. Wij financieren enkele scanners bij de grensovergang tussen de Palestijnse gebieden en Jordanië, simpelweg om de handelsstromen te bevorderen en de eindeloze wachtrijen daar te voorkomen.

Er is nog een groot aantal vragen overgebleven. Ik zal proberen ze zo snel mogelijk langs te lopen.

De heer De Lange zei dat, in vergelijking met wat wij aan MFO's vragen in het kader van het meerjarig financieel kader, onze concrete doelstellingen wat mager waren. Zoals het op de website staat, kan ik mij dat voorstellen. Maar als wij het in de praktijk vertalen, garandeer ik u – u zult het ook zien in rapporten van de IOB en van de Rekenkamer – dat wij eenzelfde mate van precisie aan u hebben te leveren als MFO's aan ons en via ons aan u leveren.

De heer Voordewind heeft gevraagd hoe in de programma's aandacht wordt besteed aan gehandicapten. De Kamer weet dat we actief zijn via de Child Protection Alliance en het Liliane Fonds. Het Global Partnership for Education let hier ook op, net als het Education and Peacebuilding Program van UNICEF. We hebben dit niet apart meegenomen in de landenprogramma's die we hebben ontwikkeld. We hebben het ook gehad over de Child Labour Free Zones. We evalueren in de loop van dit jaar wat de steun aan deze zones heeft opgeleverd en bezien aan de hand daarvan of en, zo ja, in welke vorm we deze steun kunnen voortzetten.

De heer Driessen heeft gevraagd hoe we aan de Nederlandse belastingbetaler kunnen uitleggen dat we samenwerken met gebieden en landen waar corruptie wijd verbreid is. We doen dat op een aantal manieren. Landen waarin er geheel geen corruptie is, komen zelden in aanmerking voor assistentie van onze kant. Meestal gaat het daar namelijk even goed mee of zelfs beter mee dan met ons. In alle programma's die we opstarten en waarin we participeren, proberen we een aantal dingen te doen. We proberen allereerst het thema corruptie onder de aandacht te brengen en de schadelijke gevolgen ervan duidelijk te maken. We proberen met eenieder die bij de betreffende landen betrokken is, ervoor te zorgen dat corruptie zo veel mogelijk wordt uitgebannen. We letten in bedrijfsprogramma's, waarover we binnenkort komen te spreken, erop dat geen sprake is van corruptie. Grotere bedrijven hebben dat sowieso te doen, omdat ze anders last krijgen met hun aandeelhouders op diverse beurzen in het Westen. Voorts proberen we er nauwlettend op toe te zien dat op de plaatsen waar wij middelen inzetten, geen sprake is van corruptie. Soms gaat het mis. Het zou curieus en uitzonderlijk zijn als dit niet zo zou zijn. We proberen deze gevallen zo snel mogelijk met de Kamer te delen en actie te ondernemen. Vervolgens koppelen we aan de Kamer terug waartoe die actie heeft geleid.

De heer **Driessen** (PVV): Het is mooi dat er wordt teruggekoppeld, maar wil de staatssecretaris er ook alles aan doen om het geld dat in verkeerde zakken is terechtgekomen, terug te halen?

Staatssecretaris **Knapen**: Het antwoord is ja. Bij het Global Fund is dit recentelijk aan de orde geweest. We zijn bezig om die middelen terug te vorderen. Daar gaat het uiteindelijk om. Het lukt echter niet altijd om ze tot de laatste cent toe terug te halen, maar het is wel onze inzet. Mede via het terugvorderen creëer je een zeker gevoel van urgentie op het terrein van corruptie en corruptiebestrijding. Je mag corruptie nooit met de mantel der liefde bedekken. Ik deel wat dat betreft wat de heer Driessen zegt. Maar ook al staat een land heel laag op de International Transparency-

index, dat weerhoudt je er niet van om te zorgen dat er wat aan gedaan wordt. In heel veel onderwijsprogramma's, waar wij wat minder actief in zijn, maar andere landen meer, staat het onderwerp corruptie prominent op de agenda. Uit eigen ervaring weet ik dat bijvoorbeeld in Indonesië de nieuwe generatie merkt dat zij kansen krijgt door internationaal actief te worden. Er ontstaat wel degelijk een bewustzijn van wat de schade van corruptie is voor de opbouw van het land en voor de opbouw van de middenklasse.

Mevrouw Ferrier heeft een vraag gesteld over duurzaamheid. Zij stelt daar regelmatig vragen over. Dat is goed voor het geval dat wij dit onderwerp op de back-burner zouden zetten. We hebben intussen een duurzaamheidsseenheid. We hebben daarvoor geen nieuwe mensen aangetrokken, maar een platform gecreëerd dat waakt over de duurzaamheidsaspecten van de programma's van de landen. Daarom is en blijft de Commissie voor de m.e.r. hierbij ingeschakeld. Daarnaast zijn AIDEnvironment en Both ENDS erbij ingeschakeld, net als UNESCO-IHE, Mekon Ecology en meer regionaal geconcentreerde organisaties. We zitten er dwarsdoorsnijdend bovenop.

Mevrouw Ferrier sprak over de gouden piramide. We hebben in deze stukken niet geëxpliciteerd dat de ambassade diverse netwerken aan elkaar knoopt. Dat is corebusiness. Al deze programma's zijn gemaakt in samenspraak met ngo's. Soms waren dat ngo's uit Nederland, maar vaak ook lokale ngo's, zoals blijkt uit voorlopige inschatting van de verdeling van de middelen. Uiteraard hebben de professionals op ambassades voor hun deelterrain de taak om die netwerken te activeren en zo veel mogelijk daarbij te betrekken. Ik gaf het voorbeeld van Benin, waar een expert uit de watersector op de ambassade in Cotonou zit. Hij zorgt ervoor dat het bilaterale platform tot actie komt en dat er dingen worden uitgezocht. De betrokkenheid van ngo's is niet alleen corebusiness, maar speelt zich ook af in de dagelijkse praktijk.

Mevrouw **Hachchi** (D66): Ik heb naar aanleiding van mijn motie een brief gevraagd van de staatssecretaris en zijn collega Rosenthal over de capaciteit op het gebied van gender en mensenrechten. Kan de staatssecretaris daar een toezegging op doen?

Staatssecretaris **Knapen**: Het is al bijna mei. Zullen we deze brief voor de zomer sturen?

Mevrouw **Hachchi** (D66): Volgens mij is al redelijk duidelijk hoe dit uitgevoerd gaat worden. Er zit alleen wat ruis op de lijn. Ik wil eerst weten wat de feiten zijn voordat ik de motie in stemming breng. Volgens mij hoeft het niet zo lang te duren voor die brief er kan zijn. «Voor het zomerreces» is nog zo ver weg.

Staatssecretaris **Knapen**: Zullen we dan afspreken dat de brief er voor Pinksteren is?

De **voorzitter**: Dat is prima.
We zijn toe aan de tweede termijn.

De heer **El Fassed** (GroenLinks): Voorzitter. Ik dank de staatssecretaris voor zijn antwoorden. Ik kom allereerst te spreken over voedselzekerheid. In Afghanistan is er vooral aandacht voor boeren op geïrrigeerd land die producten maken voor vermarkting. Het grote deel dat afhankelijk is van dure humanitaire hulp zou juist zelfvoorzienend moeten kunnen zijn, maar voor dat deel is te weinig aandacht. Mijn punt van het gebrek aan aandacht voor kleine boeren gaat met name daarom. Met een structurele inzet bespaar je op termijn juist de noodhulp.

Voor een effectief beleid moeten we niet alleen kijken naar de inzet en naar de middelen die worden ingezet in de partnerlanden, maar moeten we ook erg bewust zijn van de middelen die wegvloeien uit die landen. Op basis daarvan kunnen we een strategie bouwen die effectief is en op termijn besparingen kan opleveren. In de Palestijnse gebieden wordt 5 mld. per jaar misgelopen. Dat is 80% van het bnp en een veelvoud van de hulp die nu wordt geleverd. Dit geld wordt misgelopen, puur omdat men geen toegang heeft tot eigen natuurlijke hulpbronnen. Als je daar vervolgens niets aan doet, kun je niet anders vaststellen dan dat het niet alleen incoherent is, maar ook juist een oorzaak van ineffectiviteit. Dat geldt ook voor andere landen. Als je je daar geen rekenschap van geeft en als je daar geen serieuze poging toe doet, wil je incoherentie van beleid niet serieus aanpakken. We hebben al vaker over dit onderwerp gesproken met de staatssecretaris. Ja, het is ingewikkeld. Ja, het is allemaal moeilijk. Ja, het is soms een technische discussie. Maar ik probeer hier juist een doorbraak op te krijgen om het zo concreet mogelijk te maken. Ik wil daar graag pogingen toe zien. Je begint met inzicht en maakt vervolgens strategische keuzes. Dat vereist een doorvertaling. Kan de staatssecretaris toezeggen dat hij binnenkort – het maakt mij niet uit wanneer – met de stand van zaken komt over die pogingen, de pilots? Het liefst zou ik nog voor de begrotingsbehandeling een inschatting krijgen welke incoherente zaken er wegvloeien uit partnerlanden, opdat we er vervolgens eens concreet over na kunnen denken.

De heer **De Lange** (PvdA): Voorzitter. Ik dank de staatssecretaris voor de uitgebreide beantwoording. Ik kom kort terug op drie punten.

Ik vraag bij dezen een VAO aan om een motie te kunnen indienen, omdat ik mij ietwat zorgen maak over de antwoorden van de staatssecretaris over de resultatenrapportages.

Dan de waarheidscommissie voor het Grote Merengebied. Ik vraag de staatssecretaris inderdaad niet om een soort marskramer te worden, maar wel om voorzichtig diplomatiek te sonderen bij alle betrokken landen en partijen of daar draagvlak voor zou zijn. Ik vraag hem om daarover op termijn verslag uit te brengen aan de Kamer.

Mijn laatste punt betreft Zuid-Sudan. Wil de staatssecretaris nog ingaan op mijn verzoek tot voortzetting van actieve Nederlandse diplomatie? Er is expertise opgebouwd op dat terrein. Het gaat in dat kader ook om de erkenning van de rol die Nederland heeft gespeeld, bijvoorbeeld in de gebieden Blue Nile, Zuid-Kordofan en Abyei. Nederland is bij uitstek geschikt om daar een eigenstandige actieve diplomatieke rol te spelen, net als in het Grote Merengebied.

Mevrouw **Hachchi** (D66): Voorzitter. Ik dank de staatssecretaris voor de beantwoording. De manier waarop de staatssecretaris de programma's heeft uitgezet, is volgens D66 niet optimaal, vanwege de twee niet uitgewerkte prioriteiten en de onduidelijkheid over de precieze eisen waaraan de ambassades moeten voldoen. De basis ligt er wel, en dit debat is bedoeld om bij te dragen aan verbeteringen.

Ik zie de uitwerkingen van SRGR en van veiligheid en rechtsorde met belangstelling tegemoet. De staatssecretaris heeft gezegd dat de ambassades niet met oogkleppen op alleen naar die drie thema's gaan kijken en dat ze, waar er overlap is en waar Nederland een wezenlijke bijdrage kan leveren, dit dus ook echt gaan doen. Het blijft belangrijk om daarop toe te zien.

Wat betreft SRGR heb ik het punt gemaakt over lokale organisaties. Die zijn veelal klein. Ik heb begrepen dat bij ambassades heel vaak de reflex is dat ze snel en veelal met multinationale organisaties in zee gaan, terwijl die kleine lokale organisaties juist heel effectief kunnen zijn. Ik wil graag dat de staatssecretaris daarop reageert.

Ik dank de staatssecretaris voor zijn toezegging over de brief over de capaciteit.

Als uitsmijter vraag ik aan de staatssecretaris hoeverre hij zich binnen zijn departement voorbereidt op wat er mogelijk aan komt. Ik vraag hem daarbij niet in de Catshuisreflex te schieten en niets te zeggen. We zien hier een heleboel werk dat verricht is op het gebied van ontwikkelingssamenwerking, ook richting de ambassades. Kan de staatssecretaris iets vertellen in hoeverre hij voorbereid is of voorbereid kan zijn?

Mevrouw **De Caluwé** (VVD): Voorzitter. Ik dank de staatssecretaris voor de beantwoording. Uiteraard kom ik nog even terug op de concrete doelen en rapportages. Ik ben blij met de toezegging van de staatssecretaris dat hij met een opsomming komt in jaarlijkse voortgangsrapportages, maar dat is voor mijn fractie nog net niet concreet genoeg. Ik beschouw de meerjarenplannen als de businessplannen van de ambassades in de vijftien partnerlanden. Een bedrijf begint ook geen activiteit als het niet voor ogen heeft wat het wil bereiken. De informatie is er, want zowel het ministerie als de ambassades weten heel goed waar tijd en geld in wordt gestoken. Dit kan dus zonder grote administratieve rompslomp. Ik wil graag dat de staatssecretaris toezegt dat hij komt met een lijstje per partnerland. Dat kan in een Excel-sheet. Het gaat puur om de benaming van het project, het beoogd doel, de partners en de stand van zaken. We willen geen individuele projecten beoordelen, maar de lijn, de efficiëntie en de samenhang kunnen peilen.

Mijn vraag over de privatesectorinvesteringen is niet beantwoord. Uit gesprekken met de ondernemers blijkt dat ze de inzet van de ambassades zeer waarderen, maar dat specifieke expertise vaak ontbreekt. Bovendien hebben ze vaak behoefte aan expertise, netwerk en toegang tot beslissers, maar lang niet altijd aan geldelijke ondersteuning. Steunt de staatssecretaris het idee om in samenwerking met het Nederlandse bedrijfsleven een pilot op poten te zetten waarin bijvoorbeeld in een land als Kenia de private sector een jaar lang experimenteert met zo divers mogelijke manieren van ondernemen? Het doel van een dergelijke pilot is om er een best practice uit te halen.

Mevrouw **Ferrier** (CDA): Voorzitter. Ik dank de staatssecretaris voor de beantwoording. Ik ben blij met de toezegging van de brief die mevrouw Hachchi heeft gevraagd over de capaciteit op het ministerie ten aanzien van mensenrechten en gender. Kan deze brief worden uitgebreid met informatie over de capaciteit op de posten, vooral in relatie tot Nationaal Actieplan 1325? Dat moet immers op de grond vorm krijgen. Hebben we daarvoor voldoende capaciteit?

Ik ben blij met de opmerking dat het voor de ambassades corebusiness is om van alles aan elkaar te knopen als het gaat om de gouden pyramide of enabling environment.

Wat betreft ngo's heb ik gevraagd hoe het in Burundi gaat. Misschien kan de staatssecretaris daar nog iets over zeggen.

Ik ben nog enigszins bezorgd over de rol van de ambassades met betrekking tot kwetsbare groepen. Er is zonet iets gezegd over mensen met een beperking, maar hoe zit het met discriminatie vanwege seksuele geaardheid of gender? Misschien kan de staatssecretaris ook nog iets zeggen over de wijze waarop dat door de ambassades geagendeerd wordt. Immers, we geven die landen ODA-middelen.

Ten slotte het onderwijs. Ik heb heel specifiek gevraagd hoe het onderwijs ondersteunend aan de speerpunten in de meerjarenstrategieën vormgegeven wordt en welke afspraken er nu zijn met de landen waarin we dit afbouwen. Dat blijft een zorg van mijn fractie, mede omdat uit internationale rapportages blijkt dat ook andere donoren vertrekken. Hoe gaat het specifiek met het onderwijs en welke afspraken zijn erover gemaakt?

Mevrouw **Hachchi** (D66): Mevrouw Ferrier houdt een warm pleidooi voor onderwijs. Zij is van het CDA, dat in het kabinet zit dat bezuinigt en keuzes maakt. Zij informeert hoe het staat met onderwijs, met de scholen waar kinderen aankloppen, maar waar geen les meer wordt gegeven. Wat wil de CDA-fractie? Zorgt zij ervoor dat het niet gaat gebeuren en dat er altijd een oplossing wordt gezocht? Ik vind het een beetje – laat ik het netjes houden – vreemd dat mevrouw Ferrier hier zo bovenop zit. Kan zij hierop reageren?

Mevrouw **Ferrier** (CDA): Ik heb al zeker twintig keer uitgelegd in de Kamer dat ik geen kapitaalvernietiging wil. We hebben met name op het gebied van onderwijs heel veel opgebouwd. Ik sta er 100% achter dat we nu andere keuzes maken, maar ik heb van meet af aan gezegd dat we de zaken netjes moeten afbouwen. Als ik lees dat in het huidige tijdsbestek tal van donoren zich terugtrekken uit landen of sectoren waar wij uit vertrekken, vraag ik de staatssecretaris hoe we ervoor zorgen dat de kinderen die de schooltjes binnenlopen, onderwijs blijven krijgen. Nederland hoeft dat niet per se te doen – absoluut niet – maar er moeten wel afspraken gemaakt worden, want anders is alles wat we erin geïnvesteerd hebben, kapitaalvernietiging. Dan zegt straks weer iemand dat er geld in een bodemloze put is gegooid, maar dat is het niet.

Mevrouw **Hachchi** (D66): Dan kijk ik met mevrouw Ferrier ontzettend uit naar de brief van de staatssecretaris. Als er inderdaad een gat valt, zal ik met mevrouw Ferrier kijken of daar een oplossing voor te vinden is, in ieder geval in de vorm van een motie.

Mevrouw **Ferrier** (CDA): Voor alle duidelijkheid, ik heb niet om een brief gevraagd. Ik wil gewoon weten hoe in de strategieën van de ambassades dit punt wordt opgenomen. Die vraag heb ik al eerder gesteld en daar krijg ik straks een antwoord op.

De heer **Driessen** (PVV): Voorzitter. Als mevrouw Ferrier zo'n tegenstander is van kapitaalvernietiging, zou ik willen vragen waarom zij dan zo'n fan van ontwikkelingshulp is. Maar goed, dat terzijde. Het is onbegrijpelijk dat de staatssecretaris doorgaat met het overmaken van belastinggeld aan door en door corrupte landen zoals Afghanistan. Ik kan de staatssecretaris verzekeren dat de Nederlandse belastingbetaler daar echt niet op zit te wachten. Ik herhaal mijn vraag waarom er geld van de Nederlandse belastingbetaler wordt gegeven aan landen waar vrouwen, homo's, Joden en christenen worden bedreigd, mishandeld en vermoord uit naam van Allah. Graag een reactie. Ik kan mij niet aan de indruk onttrekken dat het overleg een paar kilometer verderop – ik denk dat iedereen wel weet waarover ik het heb – weleens van wat meer betekenis kan zijn voor de toekomst van de ontwikkelingshulp dan dit overleg. Ik denk dat dit maar goed is ook.

De heer **Voordewind** (ChristenUnie): Voorzitter. Ik ben het niet vaak eens met de heer Driessen, maar ik deel zijn grote zorg over de doodstraf op overspel, bekering en homofilie. Wij geven geld aan overheden van landen waar deze dingen gebeuren. Voorbeelden zijn Jemen, de Palestijnse gebieden, Afghanistan en Sudan, hoewel wij ons nu volledig richten op Zuid-Sudan. Wat gaat de staatssecretaris concreet doen om dit in elk van de partnerlanden aan de kaak te stellen? Anders kan ik het niet onder mijn verantwoordelijkheid nemen dat we deze partnerlanden, waarin de doodstraf staat op dit soort zaken, blijven steunen. Ik dank de staatssecretaris voor de toezegging van de brief over Victoire Ingabire. Ik heb gevraagd of bij de uitvoering van de programma's rekening gehouden kan worden met de positie van gehandicapten. Dit hoeft geen

extra geld te kosten. Wil de staatssecretaris in samenwerking met de ambassades kijken of de projecten toegankelijk zijn voor gehandicapten? Ik heb een vraag gesteld over leaddonorschap met betrekking tot de Verklaring van Parijs. Ik ben geïnteresseerd hoe de staatssecretaris denkt over specialisatie van landen.

De staatssecretaris heeft gesteld dat algemene begrotingssteun volledig wordt afgebouwd, maar Burkina Faso staat voor 2013 nog vermeld. Is dit het enige land dat op de rit staat voor algemene begrotingssteun of zijn er nog andere landen? Ik krijg graag duidelijkheid daarover.

Wat betreft SRGR zie ik dat het inderdaad lastig is, bijvoorbeeld in Burundi, om kerken erbij te betrekken. De staatssecretaris zegt dat de kerken daar zelfs tegenwerken. Dat ontslaat de staatssecretaris niet van de plicht om daar extra aandacht aan te besteden. De kerken moeten extra worden geraadpleegd en er moet worden gekeken hoe de kerken erbij kunnen worden betrokken om de gevoelige problematiek van aids ter discussie te stellen, met name breder dan de staatssecretaris nu doet. Er moet vooral bij de jeugd aandacht worden besteed aan trouw zijn in relaties, aan de onderlinge verhoudingen en aan de rol van de ouders daarin. Deze zaken zou ik zeker bij die benadering betrekken. Ik heb daar zelf heel goede voorbeelden van gezien in Tanzania. Dat wil ik extra benadrukken.

Staatssecretaris **Knapen**: Voorzitter. De heer El Fassed specificieerde wat preciezer hoe je de kleine boeren de duw in de goede richting geeft. Dat is een heel valide punt. Hij spreekt over het begin van de ketenopbouw in Afghanistan. Dat is een lastige kwestie. Afghanistan is een dermate fragiele staat dat het al een hele kunst is om iets van landbouwproductie te creëren die rechtstreeks voor de lokale markt bruikbaar is. Ik ben het heel erg met hem eens dat de volgende stap het opbouwen van een keten is, opdat kleine boeren hun producten op grotere schaal en op grotere afstand kunnen afzetten. Dit is, gegeven waar wij begonnen zijn, een heel eind om te gaan. We moeten daar wel naartoe. Als er geen normale verhoudingen zijn als het gaat om voedselvoorziening, dan kan de kleine boer zich niet verder ontwikkelen en blijft de stad verstoken van voedsel. Ik ben het eens met de ambities, maar we zijn op de allereerste trede van de ladder begonnen.

Ik ga in op de public bids. Zodra we resultaten van de pilots hebben, is het goed dat we die zo uitvoerig mogelijk met de Kamer delen. Het intrigeert mij ook. In het ene land is sprake van een politieke kwestie die ik hier ook niet een-twee-drie kan oplossen, maar in het andere land is sprake van kwesties die wel degelijk een plek kunnen krijgen op de diverse agenda's en daarom in de goede richting kunnen worden geduwd. We zorgen dat er voor de begrotingsbehandeling in ieder geval van Bangladesh, Ghana en misschien Mali – daar plaats ik een vraagteken; ik weet niet hoe dat zal gaan – iets is op basis waarvan je een behoorlijke discussie kunt voeren.

De heer Lange specificieerde nader zijn punt van de waarheidscommissie. Ik wil dat graag sonderen, mits «sonderen» niet inhoudt dat wij iets opdringen. Ik bedoel dat ik serieus wil sonderen, want ik vind het echt de moeite waard. Ik wil echter niet in de «white man's burden»-context verzeild raken wat dit onderwerp betreft. In die zin past een zekere behoedzaamheid.

De heer De Lange vroeg ook naar onze rol in Zuid-Sudan. Onze rol is, strikt formeel gesproken, met het einde van het CPA uitgespeeld. Onze rol was immers onderdeel van het CPA. Het is niet zo dat we vervolgens zijn weggewandeld. We leveren assistentie en een medewerker aan de IGAD. We zijn actief bij de Mbeki-commissie. Er neemt iemand deel aan het dispuut over de verdeling van olie-inkomsten. Voor een deel gaat dat technisch gezien om accountancy, maar in de praktijk zijn het toch vertrouwensbevorderende maatregelen. We hebben iemand gedeta-

cheerd die bekijkt hoe de centrale banken kunnen worden gesplitst. De CPA-fase voorbij proberen we wel invulling te geven aan stappen op weg naar een vreedzaam naast elkaar leven van het achtergebleven Sudan en het nieuwe Zuid-Sudan. Bovendien zijn we via de Europese Unie geïnvolveerd. We spelen een belangrijke rol, omdat we behoren tot de grootste donoren. In die zin proberen we nog wel degelijk onze rol te spelen. Het CPA was een formeel moment. Het einde van het CPA was een formeel moment om dat stuk af te sluiten. Maar zoals ik al eerder heb gezegd, zijn de strijdende partijen ook in Noordwijk ooit bijeengekomen om ze bij elkaar te brengen. We hebben daar een geschiedenis. Die wordt ook gewaardeerd. Daar hebben we op te kapitaliseren. Dat is logisch. Vandaar dat wij ons ook sterk hebben gemaakt om bij UNMIS aanwezig te zijn.

Ik hoor de cri du coeur van mevrouw Hachchi over lokale ngo's. Het inschakelen van lokale ngo's is inderdaad wat meer werk dan het gemak om de infrastructuur van een grotere, soms Nederlandse, ngo te benutten. Dat moeten wij ons aantrekken. Als lokale ngo's iets te bieden hebben, zou het onverstandig zijn om het met andere te doen, want het mes snijdt bij lokale ngo's aan twee kanten.

Mevrouw Hachchi vroeg hoe we ons voorbereiden op de besprekingen die op dit moment plaatsvinden in het Catshuis. Dat doen wij niet, want we zijn er niet bij betrokken.

Mevrouw De Caluwé vroeg om een lijstje. Ik ben het niet eens met de vergelijking die zij maakte met businessplannen. Er wordt ook weleens gesproken over de bv Nederland. Mij irriteert dat altijd mateloos, omdat Nederland noch besloten noch een vennootschap is. Het is ook niet helemaal een businessplan zoals in het bedrijfsleven. Je maakt je toekomstige kasstromen niet contant om te kijken wat de waarde is van de investering die je doet. Als het zo makkelijk was, dan waren het geen samenlevingen, maar gewoon bedrijven. In die zin ben ik wat behoedzaam. Ik begrijp wel de ondertoon van mevrouw De Caluwé, namelijk dat het zo zakelijk mogelijk moet worden gemaakt. Hoe zakelijker het is, hoe minder het wordt vervaagd door veel alfateksten vol goede bedoelingen. Dat punt zie ik wel. Dat moeten wij ons ook aantrekken. Deze sector komt natuurlijk deels voort uit een intentionele en sterk morele gedrevenheid. Dat weerhoudt je er niet van om het aan het eind van de dag zakelijk te houden. Ik wil graag proberen om zo veel mogelijk in de tussenrapportages te voorzien in wat mevrouw De Caluwé vraagt. We hebben echter geen businessplannen zoals bedrijven businessplannen hebben wanneer ze desinvesteren of acquireren.

Het experiment dat mevrouw De Caluwé voor ogen staat, begrijp ik niet helemaal. Veel van onze activiteiten zijn experimenten. Als het geen experimenten zouden zijn, dan liep het gewoon zonder dat wij ons er mee zouden bemoeien. Veel van onze activiteiten zijn erop gericht om ondernemerschap te stimuleren en te bevorderen. Ik denk in dat kader aan de partnerships en aan de psi-programma's, waarin we de private sector van kleine hoeveelheden extra middelen voorzien, vaak gestaffeld op basis van succesindicatoren tijdens het proces en de uitvoering van het businessplan, om te zorgen dat iets van de grond komt. Dit zijn de dingen waarop mevrouw De Caluwé in mijn ogen doelt. Het is misschien wel de moeite waard om bijvoorbeeld eens een project te bekijken dat drie jaar geleden is begonnen, om te zien waar het nu staat. Als commissieleden op reis gaan naar ontwikkelingslanden zullen zij ook vragen hoe projecten lopen en wat de tegenvallers zijn. Dat kunnen we gemakkelijk doen bij een project. We doen heel veel van de dingen waarop mevrouw De Caluwé doelt. Ik kan allerlei voorbeelden noemen van activiteiten waar we nu mee bezig zijn. Sommige daarvan lopen goed en andere mislukken.

Mevrouw Ferrier heeft gevraagd naar de samenwerking met ngo's in Burundi. In Burundi hebben we, net als in enkele andere landen, fragiele staten waar veiligheid het primaire thema is, samengewerkt met IA,

International Alert. Dit is een uitstekende club waarmee we wel vaker samenwerken. We hebben in het kader van het programma voor voedselzekerheid overleg gevoerd met een groot aantal maatschappelijke organisaties, zowel lokale organisaties als organisaties van buiten Burundi die in dat land actief zijn. We willen met een aantal Nederlandse ngo's die in het medefinancieringsprogramma zitten en met een aantal kennisinstellingen overleg voeren over de volgende stap die we gaan zetten in Burundi, simpelweg omdat we wat betreft het voedselzekerheidsprogramma nog een aantal open vragen hebben liggen die we niet zo kunnen invullen en waarbij we ook niet met al te veel variabelen van start willen gaan.

Bij het onderwerp onderwijs wil ik uitvoeriger stilstaan. Ik weet dat dit een aantal van de commissieleden zeer aan het hart gaat. Sommigen betreuren het dat we onderwijs niet als prioriteit hebben. We hebben elkaar in elk geval bezworen dat we dat zorgvuldig zullen afbouwen. Op dit terrein is vrij veel goed nieuws te melden. We monitoren het nauwkeurig. Ik wil er namelijk geen misverstanden over laten ontstaan en als het misgaat, hebben we er in ieder geval zo veel mogelijk aan gedaan. Als ik alle landen doorneem waar we vertrekken, is het aantal probleemlanden heel klein. In Bangladesh zijn we nog actief, maar wordt het overgenomen door de Wereldbank, de Asian Development Bank, DFID en het Global Partnership for Education. In Benin is het lastiger. Daar zijn we eigenlijk enigszins op het verkeerde been gezet. Denemarken zou het eerst doen, maar is nu bezig om zich terug te trekken. Ik heb in Benin gesprekken gevoerd met de regionale vertegenwoordiger van de Wereldbank. We hebben nog even tijd: anderhalf jaar. De vertegenwoordiger heeft toegezegd dat men er niet alleen naar zal kijken, maar ook zal terugrapporteren wat dit oplevert en welke alternatieven er zullen zijn. In Ethiopië is er geen probleem. Het Verenigd Koninkrijk en de Wereldbank hebben dat overgenomen. In Indonesië is de overname geen probleem. De EU en Australië, dat nogal actief is Indonesië, stappen daarin. In Ghana loopt een specifiek project van ons dat niet alleen gericht is op onderwijs. Onze activiteiten hebben vooral te maken met het te eten geven van kinderen als ze naar school gaan, opdat de attractiviteit van het naar school gaan wordt bevorderd. De overheid zelf neemt deze taak naar alle waarschijnlijkheid over. In Jemen leek het even een probleem te zijn, maar valt het uiteindelijk wel mee. Het leek een probleem omdat het Verenigd Koninkrijk zou vertrekken terwijl het eerder had aangegeven te blijven. Maar ook het Verenigd Koninkrijk heeft een regeling getroffen met het Global Partnership for Education. In Mali zijn wij de grootste donor. We hadden gehoopt dat Canada zou intensiveren, maar dat gaat niet gebeuren. Hetzelfde geldt voor Frankrijk. Het Global Partnership for Education wordt daar wel actiever. Het kan zijn dat we daar over anderhalf jaar een probleem hebben. Zo ver zijn we nog niet; we doen er alles aan. Mozambique: geen probleem. Rwanda: geen probleem meer. Er was even een probleem, maar het gaat daar dankzij de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk goed. In Uganda deden we het basisonderwijs. België neemt de coördinerende rol over, ook weer samen met het Global Partnership for Education. Mijn excuses voor de uitvoerigheid, maar ik heb de informatie gevraagd, omdat ik het gevoel wil hebben dat het klopt. Ik zal de Kamer, zoals is toegezegd in de exitdiscussie, voor de begrotingsbehandeling weer nauwkeurig melden wat de stand van zaken is. Ik wil vermijden dat we dingen aan het toeval of het malheur overlaten. We hebben ons niet verplicht om te zorgen voor een ander, maar we hebben een inspanningsverplichting. Daar zijn we gelukkig een heel eind mee. We hebben nooit gezegd dat we weg zouden gaan uit beroepsonderwijs. Sterker nog, waar beroepsonderwijs onze speerpunten steunt, willen we het juist versterken. Dat doen we. In Jemen zijn we gestart met beroeps-training in de watersector. In Uganda zijn we al gestart. In Mali willen we beginnen. Datzelfde geldt voor Ethiopië, Rwanda en Mozambique.

Intussen is van alle goedgekeurde NICHE-programma's, waarover we nog van gedachten hebben gewisseld in december, meer dan drie kwart gericht op de speerpunten. Ruim de helft ervan is specifiek gericht op het beroepsonderwijs. In die zin proberen we wel het beroepsonderwijs de aandacht te geven die het nodig heeft voor de speerpunten.

De heer Driessen vroeg, net als de heer Voordewind, die dat overigens deed vanuit een andere invalshoek, hoe het zit met ontwikkelings samenwerking in relatie tot landen waar de doodstraf bestaat voor dingen die tot de vanzelfsprekendheid van de mensenrechten behoren. Ik geef een voorbeeld van de wijze waarop we dat in de praktijk proberen te benaderen. De heer Voordewind noemde Jemen. In Jemen is het vragen om een staatsgreep om de doodstraf op bekering af te schaffen. Het land heeft overigens allerlei internationale verdragen ondertekend om hiervoor niet de doodstraf te geven. Bekeringen komen in de praktijk zelden voor. Dat zal overigens voor de heer Voordewind al helemaal geen argument zijn. De overheid daar doet niet aan actieve opsporing. Plat gezegd kijkt zij waar mogelijk de andere kant uit. Als iemand die bekeerd is wordt gearresteerd, heeft diegene drie dagen de tijd om tot «inkeer» te komen. Het is aan de betrokkene zelf of die inkeer de vorm heeft van wat Duitsers noemen een «Innere Immigration» of dat het een ostentatieve inkeer is. In de praktijk wordt geprobeerd – dat is niet ideaal en niet zoals we het zouden willen – om te vermijden dat datgene gebeurt waar hij toch heel moeilijk mee zouden kunnen leven. Verder ben ik het met de heer Voordewind eens dat het anders zou moeten, maar zo gaat het niet. Door erover te zeuren en door te vragen naar vormen, proberen we in de praktijk te kijken of we voor bevolkingsgroepen en regio's waarvoor de 21ste eeuw nog ver weg is, die stap naar de 21ste eeuw kunnen maken.

De heer **Voordewind** (ChristenUnie): De staatssecretaris citeert hiermee bijna uit de sharia. Voordat iemand de doodstraf krijgt, moet hij de kans krijgen om zich terug te bekeren tot de islam. Ik hoop niet dat hij dit ziet als een stap voorwaarts, want het is een reguliere praktijk in moslimlanden om iemand de tijd te gunnen om zich terug te bekeren tot de islam. Dat zie ik niet als een uitkomst of als een uitweg. De staatssecretaris moet daar geen genoeg mee nemen. De doodstraf moeten we nooit accepteren. Sowieso mogen we geen veroordelingen accepteren voor dit soort situaties. Ik ben het wel de staatssecretaris eens welke positieve stappen je zou kunnen zetten. Ik heb gisteren in het debat over de blasfemiewet met de minister van Buitenlandse Zaken gezegd dat geprobeerd moet worden om valse aangiften strafbaar te stellen, opdat dat aantal afneemt. Zo moeten we kleine stapjes zien te zetten. We moeten echter niet aan cultuurrelativisme doen.

Staatssecretaris **Knapen**: Als ik door het gebruik van de term «Innere Immigration» de suggestie heb gewekt aan cultuurrelativisme te doen, wil ik de heer Voordewind graag verzekeren dat dit niet het geval is. Overigens is die term ook niet in die context van toepassing. Ik wil alleen maar aangeven dat we het niet mogen accepteren en dat we een titel moeten hebben om er voortdurend over te kunnen blijven zeuren. Die titel hebben we omdat we een voet tussen de deur hebben. Die voet tussen de deur moeten we ook daarvoor gebruiken. Het alternatief zou namelijk zijn dat je zegt: ik sluit de deur, want wat kan mij het schelen. Dat is wat de heer Driessen wil. Daarmee kom ik op een ander punt, dat ik al eerder heb genoemd toen we het over het Jemen hadden. Jemen raakt ons eigen belang. Als Jemen zich ontwikkelt zoals Somalië zich heeft ontwikkeld, krijgen wij grote stromen vluchtelingen deze kant uit. Ik realiseer mij dat de een er gemakkelijker in is om die op te vangen dan de ander. Als dit in grote getale gaat, zal dit door sommigen van u als een probleem worden geapprecieerd. We krijgen dan te maken met een failed state van honger en ellende. We krijgen dan te maken met een Golf van Aden die niet van

één kant maar van twee kanten voorzien wordt van piraten. We krijgen dan te maken met terrorisme dat niet aan een kant maar aan twee kanten van de Golf van Aden wordt bediend en geservicet. Deze zaken raken ons belang rechtstreeks. Daarom heeft de voet tussen de deur een veel bredere functie dan alleen zaken rondom blasfemie et cetera. Dat gezegd hebbende, die zaken relatieveer ik overigens absoluut niet.

De heer Voordewind sprak over het leaddonerschap. We hebben dit eerder besproken. Uiteindelijk moet je misschien naar minder landen toe. Ik denk dat dit uiteindelijk de route is. Als het een beetje meezit, verdwijnen we op een gegeven moment in deze hoedanigheid uit een land als Ghana, simpelweg omdat de relatie een andere wordt dan een ontwikkelingsrelatie. We zijn lead donor op een aantal punten in een aantal landen. We zijn lead donor op het terrein van voedselzekerheid in Ethiopië. In Uganda zijn we lead donor op het gebied van justitie. Bij de discussies met de overheid daar over homofilie en de wijze waarop daarmee wordt omgegaan, hebben wij de lead als het gaat om het ondernemen van stappen, ook namens de EU, in de richting van de regering en, in dit geval, vooral van het parlement.

De heer **Driessen** (PVV): De staatssecretaris zegt dat hij naar een kleiner aantal partnerlanden wil. Dat is heel goed; dat is heel mooi om te horen. Kan hij met een stappenplan naar de Kamer komen waarin vermeld staat wanneer het er tien zijn, wanneer vijf en wanneer nul?

Staatssecretaris **Knapen**: Dat kan ik niet, want dat zou betekenen dat ik vrij nauwkeurig de specifieke ontwikkeling van onze vijftien partnerlanden zou moeten voorspellen. Ook al zou ik het proberen, de heer Driessen zou het toch niet geloven.

In Mozambique en Benin hebben we de lead op het gebied van water. In Bangladesh zijn we de lead donor op het terrein van integraal waterbeheer.

De heer Voordewind heeft een vraag gesteld over begrotingssteun. Burkina Faso krijgt inderdaad in 2013 nog begrotingssteun. We hebben een lange discussie gehad over de vraag of we uit Burkina Faso kunnen vertrekken. Met die vraag hebben we geworsteld. Uiteindelijk hebben we gezegd dat we zorgvuldig moeten zijn. Met Burkina Faso hadden we toch behoorlijk sluitende afspraken dat wij deze steun tot en met 2013 zouden geven. Om die reden loopt dit een jaar langer dan 2012.

Ik ben het helemaal met de heer Voordewind eens dat als het ons niet lukt om in Burundi de rol van de kerken prominenter te krijgen, we dit probleem niet opgelost krijgen. In Burundi ligt het vehikel voor verandering – dat mag voor sommigen als een contradictio in terminis klinken, maar toch is het zo – op dit terrein met name bij de kerken.

De **voorzitter**: Ik dank de staatssecretaris voor de beantwoording. Ik loop de toezeggingen na.

- De staatssecretaris zal in de jaarlijkse voortgangsrapportage bilaterale OS-programma's een overzicht opnemen van concrete afrekenbare doelstellingen, middelen en resultaten van projecten per partnerland.
- De staatssecretaris informeert de Kamer per brief over de stand van zaken in het proces tegen Victoire Ingabire in Rwanda.
- De minister van Buitenlandse Zaken en de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken informeren de Kamer vóór Pinksteren (27 mei a.s.) per brief over wijzigingen in de capaciteit op het gebied van gender en mensenrechten op het ministerie van Buitenlandse Zaken.
- De staatssecretaris informeert de Kamer vóór de begrotingsbehandeling over de resultaten van de pilots in het kader van de public bads in Bangladesh en Ghana.

Staatssecretaris **Knapen**: Kunt u de eerste toezegging herhalen? Ik ben er niet zeker van of deze klopt.

De **voorzitter**: De staatssecretaris zal in de jaarlijkse voortgangsrapportage bilaterale OS-programma's een overzicht opnemen van concrete, afrekenbare doelstellingen, middelen en resultaten van projecten per partnerland. Doet u een tegenvoorstel?

Staatssecretaris **Knapen**: Het is meer dan een tegenvoorstel. Als je niet oplet, is het bijna principieel. Dat moeten we vermijden. We proberen de rapportages te monitoren per speerpunt. De invalshoek is het speerpunt. De uitwerking laat zien hoe dat in landen zich ontwikkelt. Als we het omdraaien, zijn we bezig om alles wat met grensoverschrijdende coherentie te maken heeft, waar we in de toekomst naartoe willen, weer helemaal terug te draaien. Ik wil dit het liefst per speerpunt vermelden met de vertaling per land die daaronder zit.

De **voorzitter**: De staatssecretaris informeert in de jaarlijkse voortgangsrapportage bilaterale OS-programma's per speerpunt over de concrete afrekenbare doelstellingen, middelen en resultaten.

Staatssecretaris **Knapen**: Met de aanvulling «in de landen».

De heer **El Fassed** (GroenLinks): Voorzitter. De heer De Lange heeft al een VAO aangevraagd. Mijn verzoek is om dit pas in te plannen na de uitkomst van het Catshuisberaad.

De **voorzitter**: Dat lijkt mij een wijs voorstel. Ik zal dit doorleiden naar de Griffie. Hiermee zijn we gekomen aan het eind van dit overleg. Ik dank de staatssecretaris en zijn ondersteuning voor hun komst en u allen voor uw belangstelling.